

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Diplomová práce

SENIOŘI JAKO OSOBY OHROŽENÉ DOMÁCÍM NÁSILÍM

Autor práce: Bc. Marie Forejtníková, DiS.

Vedoucí práce: Mgr. Helena Machulová, Ph.D.

Studijní program: Etika v sociální práci (KS)

2022

PROHLÁŠENÍ

„Prohlašuji, že jsem autorkou této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.“

Datum: 26. 3. 2022

.....

Bc. Marie Forejtníková, DiS.

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji Mgr. Heleně Machulové, Ph.D. za cenné rady a podněty v průběhu vedení mé diplomové práce. Poděkování patří také prof. Tomáši Machulovi, Ph.D, Th.D., který mi poskytl podporu v rámci zpracování etického hlediska této diplomové práce.

Obsah

Úvod	6
1 Domácí násilí	9
1.1 Definice domácího násilí	9
1.2 Etické hledisko domácího násilí	10
1.2.1 Jednání a jeho etické hodnocení	11
1.2.2 Legitimnost vs. nelegitimnost násilí	14
1.3 Formy domácího násilí	15
1.4 Cyklus domácího násilí	19
1.5 Mýty o domácím násilí	21
2 Seniorský věk a vymezení stáří	23
2.1 Senior a stáří	23
2.2 Změny ve stáří	24
2.3 Potřeby seniorů	26
2.4 Postavení seniorů ve společnosti	27
2.5 Senior jako zvlášť zranitelná oběť	29
2.6 Statistické údaje Intervenčních center se zaměřením na seniory	31
3 Domácí násilí páchané na seniorech	33
3.1 Aktéři domácího násilí	33
3.1.1 Senior jako oběť domácího násilí	33
3.1.2 Násilná osoba	34
3.1.3 Svědomí násilné osoby	36
3.2 Transgenerační domácí násilí	39
3.2.2 Transgenerační přenos vzorců chování	40
3.3 Rizikové faktory	40
3.4 Dopady domácího násilí na seniora	42
3.4.1 Naučená bezmoc	43

3.4.2	Posttraumatická stresová porucha	44
4	Formy pomoci seniorům ohroženým domácím násilím	46
4.1	Institut vykázaní násilné osoby	47
4.2	Intervenční centra.....	48
4.2.1	Sestavování bezpečnostního plánu	50
4.2.2	Předběžné opatření ve věci ochrany proti domácímu násilí.....	51
4.3	Telefonické nonstop linky	53
5	Etika v sociální práci s oběťmi domácího násilí.....	56
5.1	Etika v sociální práci	56
5.2	Etický kodex společnosti sociálních pracovníků České republiky	57
5.3	Lidská důstojnost	60
5.4	Přístup sociálního pracovníka.....	61
6	Kazuistiky seniorů, obětí domácího násilí	63
6.1	Kazuistika paní Evy	63
6.1.1	Popis případu	63
6.1.2	Spolupráce s Intervenčním centrem.....	63
6.1.3	Komentář ke kazuistice	66
6.2	Kazuistika paní Aleny	68
6.2.1	Popis případu	68
6.2.2	Spolupráce s Intervenčním centrem.....	69
6.2.3	Komentář ke kazuistice	70
	Závěr	72
	Seznam použitých zdrojů:	75

Úvod

Domácí násilí je závažný sociálně patologický fenomén, při kterém násilná osoba uplatňuje moc, kontrolu, porušuje a pošlapává lidská práva a lidskou důstojnost oběti, ale i morální hodnoty společnosti. V současnosti se domácí násilí proměňuje z tabu, z jevu výlučně soukromého, na fenomén poměrně často diskutovaný v naší společnosti. Toto je jistě dobré znamení a nakročení k tomu, aby společnost věděla, čím se domácí násilí vyznačuje, co mu předchází a kde je možné hledat radu a pomoc. I v současnosti je však důležité klást důraz na rozsah a specifika tohoto patologického fenoménu. Do popředí zájmu o osoby ohrožené domácím násilím se v současnosti dostávají převážně ženy, případně děti. Je však nutné skupinu ohrožených osob rozšiřovat i o seniory, na kterých je domácí násilí také páčáno. A právě na seniory bude zaměřena tato diplomová práce. Ve stáří dochází k řadě změn, ať už fyziologických, psychických či sociálních. Z důvodu těchto změn, se kterými se senior postupně vyrovnává, může docházet ke snížení schopnosti prosazovat a hájit svá práva a naplňovat své potřeby. Se stářím se pojí vyšší míra zranitelnosti, kdy senior potřebuje pomoc a podporu ze strany svých blízkých. Domov je zpravidla chápán jako místo bezpečí, podpory a bezpodmínečného přijetí. Proto je zapotřebí zvyšovat informovanost o možném nevhodném chování vůči seniorům. Tento požadavek je zesílen skutečností, kdy se násilí dopouští osoba blízká. K domácímu násilí dochází za zavřenými dveřmi v rodině, která by naopak měla zajišťovat prostředí bezpečné. V domácnostech, kde dochází k násilí, se děje přesný opak. Domov se stává místem ponižování, násilí, kontroly a nátlaku. Násilí v rodině je o to víc zraňující, protože přichází od nejbližších a mnohdy i jediných osob, které senior ve svém úzkém okolí má. Násilná osoba zneužívá zranitelnost starší osoby, proto je v případech domácího násilí na seniorech nutná vysoká míra podpory při řešení. V praxi však z důvodů zranitelnosti a závislosti seniora na násilné osobě dochází k situacím, kdy oběť domácího násilí bagatelizuje a není připravena jej řešit a vyhledat pomoc. Pro odhalení a následné řešení domácího násilí páchaného na seniorech je stěžejní znát specifické projevy ohrožených osob, dopady i překážky, které mohou řešení násilí v rodině značně ztěžovat. Důležité je tedy rozšiřovat povědomí společnosti o domácím násilí páchaném na seniorech, ale také předávat informace o možnostech pomoci. Pokud senior pomoc vyhledá, je důležitý specifický přístup k ohroženému seniorovi ze stran odborníků.

Diplomová práce je zaměřena na cílovou skupinu seniorů jako osob, které jsou ohroženy domácím násilím. Cílem diplomové práce je popsat domácí násilí s ohledem na specifika páchaného násilí na seniorech a shrnout možné formy pomoci a řešení. Dalším cílem je reflektovat fenomén domácího násilí páchaného na seniorech z etického hlediska a zaměřit se na specifický přístup k ohroženým seniorům z pozice sociálního pracovníka, který vychází z etických hodnot v sociální práci. Poznatky obsažené v diplomové práci jsem čerpala z odborné literatury a z platné legislativy ČR. Kazuistiky jsem zpracovala na základě případových studií klientek Intervenčního centra. Intervenční centrum mi také poskytlo statistické údaje počtů ohrožených seniorů.

Diplomová práce je rozdělena do šesti kapitol, které na sebe navazují. První kapitola vymezí základní pojmy o domácím násilí v obecné rovině. Pozornost bude věnována etickému hledisku domácího násilí a také legitimitě a nelegitimitě konkrétních typů násilí. Dále popíšu formy násilí v rodině, kterých existuje poměrně velké množství. Závěr kapitoly se bude zabývat nejčastějšími mýty o domácím násilím, které i v současnosti panují v názorech společnosti jak laické, tak i odborné. Druhá kapitola se bude zabývat seniory, jelikož představují cílovou skupinu této diplomové práce. Kapitola poskytne teoretické vymezení stáří a seniorů, na jehož základě je možné se zaměřit na specifika seniorů, jako osob ohrožených domácím násilím. Se stárnutím se pojí značné množství změn, ke kterým v této životní etapě dochází. Se změnami ve stáří se však pojí vysoká míra individuality, kterou je nutno u každého seniora zohledňovat. S tímto souvisí i potřeby seniorů, které se ve stáří mohou měnit, některé životní potřeby může senior pociťovat jako zesílené, například potřebu jistoty a bezpečí. Tato kapitola se bude zabývat také postavením seniorů ve společnosti. Závěr kapitoly poskytne statistická data Intervenčních center v České republice, s ohledem na počty případů ohrožených seniorů domácím násilím. Třetí kapitola pojedná o domácím násilí páchaném na seniorech. Podrobně popíše aktéry domácího násilí, tedy seniora jako oběť i osobu násilnou. Dále kapitola vymezí a objasní transgenerační domácí násilí, jelikož při tomto domácím násilí se obětí stává často senior. Ve spojitosti s transgeneračním domácím násilím je nutné klást důraz na specifika, která z tohoto vztahu vychází, zejména na vzájemnou závislost osoby ohrožené a násilné a na transgenerační přenos vzorců chování. Třetí kapitola popíše rizikové faktory spojené s domácím násilím a taky dopady na seniora, jako oběť domácího násilí. Čtvrtá kapitola popíše možné formy

pomoci ohroženým seniorům. Zaměří se na systém pomoci obětem domácího násilí v České republice, tedy na institut vykazání a sociální službu Intervenční centrum. Další formou pomoci, kterou může senior využít, jsou telefonické krizové linky. Pátá kapitola se bude zabývat etikou v sociální práci s oběťmi domácího násilí s ohledem na etický kodex a hodnoty, které z něj pro výkon sociálního pracovníka vyplývají. Závěr kapitoly poskytne praktická doporučení přístupu v intervenci sociálního pracovníka s ohroženým seniorem. Šestá kapitola popíše dvě kazuistiky senierek, obětí domácího násilí a jejich spolupráci s Intervenčním centrem. Tyto kazuistiky poskytnou praktický pohled na případy ohrožených seniorů, na jejich projevy i na přístup sociálního pracovníka.

Při psaní práce jsem využívala publikace věnující se domácímu násilí převážně v obecné rovině. Specifikům domácího násilí na seniorech je v odborné literatuře zpravidla věnována pouze krátká část z celkového rozsahu knihy. Pro teoretické vymezení jsem využívala např. poznatků L. Paprsteinové, která působí jako vedoucí pracovnice Intervenčního centra v Ostravě, dále poznatků přední české psychologičky M. Vágnerové a mnoho dalších odborníků. Oporou při etickém hodnocení mi byla kniha Základní mravní pojmy a postoje od R. Spaemanna.

1 Domácí násilí

Úvodní kapitola poskytne teoretické vysvětlení domácího násilí. Pro podrobnější zabývání se tématem domácího násilí na seniorech, je zapotřebí nejprve obecné vymezení domácího násilí, jeho znaků a forem. Tato kapitola se zaměří na etické hledisko, bude se věnovat etickému hodnocení jednání, tedy co určuje dobré a špatné chování. Na toto etické před porozumění naváže etická reflexe násilí a domácího násilí. Pozornost bude věnována cyklu domácího násilí, jelikož je to fenomén, který se vyznačuje svou opakovaností. Závěr této kapitoly poskytne přehled častých mýtů o domácím násilí, které se stále v názorech naší společnosti vyskytují a mohou představovat značnou překážku při řešení domácího násilí.

1.1 Definice domácího násilí

I přesto, že v současné době je pojem domácí násilí poměrně diskutovaný v širší veřejnosti, neexistuje obecně uznávaná definice tohoto jevu. Terminologie v rámci domácího násilí je značně roztržštěná. Domácí násilí se vyznačuje určitými znaky, jako je dlouhodobost, opakovanost a eskalace. Vágnerová definuje domácí násilí jako „zneužití postavení a moci, kterou pachatel v rodině má. Projevuje se nepřiměřenými požadavky, vynucováním podřízenosti oběti a kontroly nad jejím životem.“¹ Dle Vargové domácí násilí zahrnuje všechny druhy násilí, ty také vyjmenovává, jde tedy o násilí fyzické, sexuální, psychické a ekonomické. Dále uvádí, že pro domácí násilí je typická dlouhodobost, opakovanost a zvyšování intenzity, kdy oběti i pachatelem domácího násilí může být kterýkoli člen rodiny.² Dle Kotkové je možné „za domácí násilí považovat fyzické, psychické, sexuální či ekonomické násilí, ke kterému dochází mezi blízkými osobami žijícími společně v jedné domácnosti. Dochází k němu opakovaně a dlouhodobě, zpravidla v soukromí, tedy za zavřenými dveřmi, mimo kontrolu společnosti. Pro domácí násilí je charakteristické, že intenzita násilných incidentů se stupňuje a role násilné a ohrožené osoby se nemění.“³ Násilná osoba získává systematickým jednáním nad obětí značnou převahu a moc. Pachatel se násilí vůči osobě ohrožené dopouští rozmanitým způsobem a to např. hrubými nadávkami, kritizováním, ponižováním, urážkami, vyhrožováním, zesměšňováním, systematickým

¹ VÁGNEROVÁ, M., *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 633

² Srov. VARGOVÁ, B. *Partnerské násilí*, s. 9

³ KOTKOVÁ, M. *Domácí násilí v kontextu rodiny a práce*, s. 14

podrýváním sebedůvěry, omezováním svobody, ekonomickým vydíráním či fyzickým násilím.⁴ Případy domácího násilí jsou vždy individuální, vyznačují se však určitými znaky, které zaznívají i v definicích tohoto fenoménu. Mezi tyto znaky řadí Paprsteinová opakování a dlouhodobost. Domácí násilí představuje opakované projevy násilného chování pachatele vůči oběti, které se děje dlouhodobě a vyvíjí se v čase. Jednorázový násilný incident zpravidla neoznačujeme jako domácí násilí, může to však být jeho začátek. Druhým znakem je eskalace. Intenzita domácího násilí se stupňuje, dochází k němu častěji, chování násilné osoby vůči oběti se zhoršuje. Za eskalaci je také považováno přidružení další formy domácího násilí k formě, která již určitou dobu probíhá, např. vedle psychického násilí se pachatel dopustí na oběti fyzického napadení. Dalším znakem domácího násilí je rozdělení rolí osoby ohrožené a osoby násilné. Násilná osoba uplatňuje své dominantní postavení vůči osobě ohrožené, která je v podřízené pozici. Posledním znakem domácího násilí je neveřejnost. Domácí násilí probíhá zpravidla za zavřenými dveřmi společného obydlí oběti a násilníka, bez svědků, v soukromí.⁵

1.2 Etické hledisko domácího násilí

V této části práce se zaměřím na etické hledisko domácího násilí a jeho etické hodnocení. Etika je jednou ze základních filosofických disciplín. Etika je nauka o podstatě a původu mravního vědomí, tedy teoreticky a normativně stanovuje, co je a co není mravné. Etika se zabývá jednáním a chováním lidí v různých společnostech a v různých životních situacích. Etika tedy stanovuje a posuzuje dobro a zlo, zaměřuje se na hledisko mravnosti, správnosti a dobra.⁶

V úvodu této části práce si pokládám otázku: Proč je násilí považováno za zlé, špatné jednání? Zodpovězení této otázky se zdá na první pohled jednoduché. Násilí je ze své podstaty špatné, jelikož zasahuje do základních lidských práv, omezuje svobodu a lidskou důstojnost. Pokud se však budu hlouběji zamýšlet nad rozdílem mezi správným a špatným jednáním a nad otázkou, proč je násilí považováno za špatné,

⁴ Srov. BURIÁNEK J., KOVAŘÍK J., ZIMMELOVÁ P., a kol. *Domácí násilí - násilí na mužích a seniorech*, s. 81

⁵ Srov. PAPERSTEINOVÁ, L., NAVRÁTILOVÁ, J., BOTEK, L. *Domácí násilí – Příručka (nejen) pro pastorační pracovníky*, s. 13-14

⁶ Srov. KUTNOHORSKÁ, J., CICHÁ, M., GOLDMANN, R. *Etika pro zdravotně sociální pracovníky*, s. 12

zjišťují, že tuto otázku není tak triviální zodpovědět a zdůvodnit. Existuje více typů násilí, nejen násilí, ke kterému dochází v rodině. K násilí dochází za různých okolností. Jsou případy, kdy dochází k legitimnímu užití síly vůči druhému. O tom však později. Nejprve se zaměřím na obecné vymezení dobrého a špatného jednání.

1.2.1 Jednání a jeho etické hodnocení

Význam slov dobrý a zlý patří mezi nejstarší otázky filosofie. Význam slova dobrý představuje v určitých případech dobré pro někoho z určitého hlediska. Může docházet k situacím, kdy totéž je pro jednoho člověka z různých hledisek dobré, ale i špatné. Jako příklad uvádí Spaemann vysoký počet přesčasů v zaměstnání, které na jedné straně vedou k vyššímu výdělku, na druhé straně mohou negativně ovlivňovat fyzické i psychické zdraví zaměstnance. Jak je to však s užíváním významu slova dobrý či dobré jednání v absolutním významu? Při konfliktu mezi zájmy nebo hledisky, i v případech, kdy jde o zájmy a hlediska jedné osoby, se vynořuje otázka, co je pro mě skutečně dobré a také o čí dobro má v konfliktu především jít? Oprávněnost těchto otázek je neustále popírána, protože vyvstávají názory, že tyto otázky nemají smysl, protože na ně není odpověď. Obecně platné náhledy prý mohou být stanoveny pouze, když je stanoveno dobré pro někoho z hlediska čeho, např. dobré pro Pavla z hlediska jeho zdraví. Pokud bude dobré bráno v absolutním smyslu, potom prý budou výpovědi naopak relativní, závislé na kultuře, dané době a společnosti. Proti racionálnímu objasnění významu dobrý a zlý je často namítáno, že systémy norem jsou z velké části závislé na dané kultuře, která je ovlivňuje. Je pravda, že systémy norem jsou do značné míry kulturně ovlivněny, to však neznamená, že nemá cenu se jimi zabývat. Filosofická etika také nespočívá na neznalosti kulturních okolností. Díky pozorování odlišných systémů morálních norem, došlo k hledání obecně platného měřítka dobrého a zlého života a jednání. Spaemann uvádí, že všichni máme jistotu v tom, co je dobré a špatné, dokud o tom nezačneme přemýšlet. Jako příklad uvádí případ, kdy rodiče krutě zacházejí s dítětem, protože se nechtíc pomočilo do postele. V tomto příkladu nehodnotíme, že toto jednání bylo uspokojivé, tedy dobré pro rodiče, ale špatné pro dítě. Jednání rodičů odsoudíme, jelikož považujeme za špatné v absolutním smyslu, když se rodiče chovají špatně ke svému dítěti. Stejně je to i s hodnocením domácího násilí. Pokud manžel zbijí svou manželku, protože se domnívá, že špatně uklidila domácnost, považujeme i toto jednání ze své podstaty za špatné. Pokud bychom se doslechli o

kultuře, kde je toto chování považováno za normální, hodnotili bychom, že tento obyčej v dané kultuře je špatný. Shody v morálce jsou napříč různých epoch a kultur větší, než se může na první pohled zdát. Zato rozdíly jsou nápadnější, protože se nad nimi pozastavíme. To, co máme společné, nám přijde samozřejmé, např. ve všech kulturách mají rodiče povinnosti vůči svým dětem, a naopak děti vůči svým rodičům. Určení toho, co je v morálce společné a nepodmíněné a také určení správného života je opodstatněno shodami v morálce napříč různými kulturami, ale i tím, že naše vlastní hodnocení různých způsobů života je bezprostřední a absolutní.⁷

Lze tedy stanovit konkrétní měřítko správného, dobrého života a dobrého jednání? Kulturní rozdíly podněcují otázky po měřítku posuzování. Spaemann uvádí dvě protikladná stanoviska, která se však v jednom shodují, totiž popírají všeobecnou platnost obsahu morálky, jedná se tedy o dvě varianty etického relativismu. První teze zní: Člověk se má řídit takovou morálkou, která vládne ve společnosti, ve které žije. Ten, kdo tuto tezi hlásá, se snaží o vymezení jedné obecně platné normy, a to takové, že se člověk má řídit podle vládnoucí morálky, ale zároveň platnost obecných norem popírá. Součástí převažující morálky by mohl být např. negativní postoj k jiným morálkám a odsuzování osob, které se jinou morálkou řídí. Pokud se mám řídit vládnoucí morálkou, tak se musím snažit přesvědčit ty, kteří žijí podle jiné morálky o správnosti vládnoucí morálky. V takových kulturách nelze žít. V pluralistických společnostech existují různé morální názory. Příkladem může být názor na interrupci, někteří s ní souhlasí, jiní ji odsuzují a považují za něco neakceptovatelného. Tato teze absolutizuje vládnoucí morálku, ale nezodpovídá uvedenému rozporu. Druhá teze zní: Každý se má řídit tím, co se mu líbí a dělat to, co chce. Tato teze odmítá jakoukoli platnou morálku, považuje ji za formu útlaku nebo represi. Škodlivé či trestné jednání řeší Policie ČR a justice, stanovuje sankce za toto jednání. Důležité je, aby tyto sankce byly dostatečně odstrašující, aby potenciální pachatelé od tohoto jednání raději ustoupili. Tato teze je v rozporu s morálním cítěním. Podle této teze neexistuje dobré a špatné v jiném smyslu, než dobré pro mne z jistého hlediska. Člověk, který není schopen rozpoznat hodnotové rozdíly, např. mezi láskou matky k dítěti a bezohledností drogového dealera, chybí mu fundamentální zkušenosti, které nelze nahradit argumenty. Teze, že každý má jednat tak, jak se mu zamlouvá, je vlastně triviální. V praxi se stejně

⁷ Srov. SPAEMANN, R. *Základní mravní pojmy a postoje*, s. 9-13

všichni chovají tak, jak se jim zamlouvá. Tato teze chce nejspíš poukázat na to, že člověk disponuje různými popudy a chce obhájit jedny proti druhým, kdy jedny podněty jsou přirozenější než jiné, např. než morální podněty, které jsou považovány za řízení osoby zvenčí, od kterých je třeba se osvobodit. Tato obhajoba sebeurčení vede zpět k filosofické morálce, která se táže, co je pro člověka přirozené. Člověk však není především pudová bytost, ale musí měřítko svého jednání hledat a objevovat. Rada dělej to, co chceš, předpokládá, že člověk již přišel na to, co chce. Dobrý život spočívá v sestavení svých zálib do správného pořadí. Dle antických filozofů je správné pořadí takové, když člověk žije šťastně a v souladu sám se sebou. Teze dělej to, co se ti zamlouvá, neodpovídá na otázku, co se mi vlastně má zamlouvat. Ještě jedno hledisko tato teze zcela opomíjí, a to fakt, že člověk žije ve společnosti jiných lidí, kteří mají svá hlediska, co se jim zamlouvá. Dle této teze může tedy člověk zacházet s tím, co se zamlouvá druhému člověku buď tolerantně nebo netolerantně. Respekt k tomu, co se zamlouvá jinému člověku, může omezovat to, co se zamlouvá mě. Tolerance je založena na určitém morálním přesvědčení, u kterého je požadována všeobecná platnost. Samozřejmost tolerance vyžaduje určitou ideu lidské důstojnosti. Tolerance však neřeší konflikty mezi přáními jednoho a přáními jiných osob. Některá přání jsou v naprostém rozporu a není vždy správně dát přednost svým přáním nebo naopak, dát vždy přednost přáním druhého. Řešení lze najít pouze na základě měřítka, které by mohlo být společné, tedy pravdivé. V základu každého konfliktu stojí idea společné pravdy. Pokud by neexistovala společná pravda, nevznikl by spor, šlo by jen o vzájemné sebeprosazování, které by vedlo ke konfliktu, který nelze řešit rozumným uvažováním, ale fyzickým právem silnějšího. Spor o zlé a dobré dokazuje, že etika je sporná. Dobré i zlé může být v jednotlivých případech relativní, ale není pouze relativní. Některé jednání je lepší než jiné v absolutním smyslu, nejen dobré pro někoho. Toto tvrzení víme všichni, filosofická etika pouze napomáhá v tom, abychom si více uvědomovali, že to víme.⁸

Dobré jednání vůči druhým lidem je založeno na respektu k hodnotě, která je lidem vlastní, hodnota lidské důstojnosti. Když jednáme s věcmi, zvířaty, rostlinami, s lidmi, ale i s námi samými podle hodnoty, která je jim vlastní, to znamená, že respektujeme skutečnost, to činí naše jednání dobrým. Základem dobrého jednání je

⁸ Srov. SPAEMANN, R. *Základní mravní pojmy a postoje*, s. 13-19

to, když s každou osobou jednáme jako s bytostí, která je samoučelem, není pouze prostředkem, protože každý člověk má bezpodmínečnou hodnotu, která pramení z inherentní lidské důstojnosti. Člověk jako potencionálně mravní bytost si zaslouží bezpodmínečnou úctu.⁹ Některé jednání však představuje útok proti lidské důstojnosti, jelikož nerespektuje samoučel člověka a nelze jej ospravedlnit vyššími povinnostmi nebo rozsáhlejší odpovědností. Člověk není pouze duchovní bytost, ale projevuje se svým tělem a mluveným jazykem. Když není tělo a řeč respektována jako reprezentace člověka, ale je těla a řeči zneužíváno jako prostředku, je toto jednání vždy špatné. Z toho plyne, že mučení, znásilnění či fyzické násilí jsou vždy špatné.¹⁰ Při domácím násilí násilná osoba nerespektuje lidskou důstojnost oběti, uplatňuje nad obětí moc a jedná s ní jako s prostředkem pro naplnění vlastních potřeb, nezahrnuje do svého jednání hledisko osoby, jako samoučelu.

Pokud se osoba dopouští násilného jednání vůči osobě blízké, jedná se z etického hlediska o špatné jednání. Osoba, která se dopouští domácího násilí, pošlapává lidskou důstojnost oběti, omezuje ji na osobní svobodě, jedná s ní takovým způsobem, jako by byla osobou méně hodnotnou, soustavně ji ponižuje, kritizuje, má potřebu naprosto ovládat její život. Z toho plyne, že domácí násilí je z etického hlediska vždy považováno za špatné. Existují však i případy, kdy je násilí legitimní, to však nelze říci o domácím násilí.

1.2.2 Legitimnost vs. nelegitimnost násilí

Pro celistvé uchopení násilí z etického hlediska je zapotřebí zaměřit se na násilí širším pohledem. V širším pohledu se tedy nyní zaměřím na pojem násilí obecně, nikoli pouze ve smyslu násilí domácího. Násilí lze vymezit jako použití síly pro donucení k něčemu, čeho chceme dosáhnout. Takový pohled může znamenat použití násilí, které hodnotíme eticky za špatné, ale v některých případech i za zcela legitimní. Příkladem legitimního násilí může být použití síly vůči dítěti, které potřebujeme i přes jeho odpor dostat na určité místo, např. z dětského hřiště domů na večeři. Legitimní použití násilí, jak vyplývá z uvedeného příkladu, může být výchovné užití síly vůči dítěti, které v dítěti vyvolává určitou nelibost. Rodič však dítě tímto způsobem vychovává, jelikož

⁹ Srov. SPAEMANN, R. *Základní mravní pojmy a postoje*, s. 77-78

¹⁰ Srov. Tamtéž, s. 80

rozumová úroveň dítěte ještě nedospěla do takové fáze, aby rozumné argumenty chápalo. Příkladem legitimního násilí může být případ sebeobranu, případ, kdy je nutné zamezit dalšímu násilí, např. policista či lékař je oprávněn v odůvodněných případech použít násilí, kdy je nutné dočasně omezit osobní svobodu člověka, aby neublížil sobě nebo svému okolí. K legitimnímu násilí dochází však i ve sportu např. při bojových sportech. Tyto příklady dokazují, že násilí nemůže být vždy jednoznačně hodnoceno za něco špatného, je zapotřebí vždy zhodnotit konkrétní případ, míru násilí a ostatní okolnosti.

Z výše uvedeného tedy lze vyvodit rozdělení užití síly vůči druhému, které můžeme nazvat jako soft (měkké) užití síly, které druhého neohrožuje a hard (tvrdé) užití síly, které druhého ohrožuje. Dále lze tyto kategorie ještě rozvést. První příklad je měkké užití síly přátelské, kdy příkladem může být užití síly vůči dítěti, které si nechce přestat hrát, i když je čas večere a měkké užití síly nepřátelské, které lze dále rozdělit na nelegitimní, např. nedochází k přímému ohrožení, ale zamkne osobu doma a nedovolí jí odejít a legitimní, např. zabezpečovací detence vraha. Další kombinace zahrnuje tvrdé násilí, které také můžeme rozdělit na přátelské, např. při bojových sportech a nepřátelské, které lze rozdělit na legitimní, např. při sebeobraně a nelegitimní, kdy se pachatel dopouští na oběti fyzického násilí.

1.3 Formy domácího násilí

Existuje více forem domácího násilí, kterého se pachatel na oběti dopouští. Domácí násilí se zpravidla neodehrává prostřednictvím jedné formy, většinou se vyskytuje kombinace různých forem domácího násilí.

V praxi je pro odborníky, kteří se domácím násilím zabývají, velmi důležité správně rozpoznat a určit jednotlivé formy domácího násilí. Identifikace jednotlivých forem domácího násilí umožňuje sestavení psychologického profilu pachatele, který napomáhá při řešení domácího násilí jednotlivými orgány, jako je policie, justice, poradenské a terapeutické organizace.¹¹ Důležité je také identifikovat formy domácího násilí a jejich intenzitu a tím zmapovat míru nebezpečí pro osobu ohroženou domácím násilím. Na základě rozpoznání forem domácího násilí a jejich intenzity,

¹¹ Srov. ČÍRTKOVÁ, L. *Moderní psychologie pro právníky*, s. 10

lze individuálně plánovat kroky, které povedou k bezpečnostnímu plánování a snížení rizik spojených s násilím, ke kterému v rodině dochází.

Fyzické násilí

Fyzické násilí lze definovat jako úmyslné působení bolesti různými způsoby, jako např. pošťuchováním, bitím, kopáním, fackováním, škracením, smýkáním, taháním za vlasy, srážením k zemi či zamezováním pohybu držením za končetiny. Fyzické násilí vede k mnohačetným poraněním, často podlitinám, zlomeninám, popáleninám, které se vyskytují na neobvyklých částech těla oběti, nejčastěji na místech, kde by si tato poranění oběť nemohla způsobit sama, případně na místech, která nejsou při běžné interakci viditelná (podpaží, paže, vnitřní strany stehen, temeno, týl hlavy). Projevem fyzického násilí je také omezování osobní svobody, odpírání uspokojování základních životních potřeb a to např. pravidelným buzením oběti, tedy znemožněním spánku, vystavováním chladu, odpíráním jídla, tekutin nebo léků.¹² V těch nejzávažnějších případech může dojít při fyzickém násilí k pokusu o vraždu, případně až k zavraždění.¹³ Násilná osoba má při fyzickém násilí za cíl vyvolat v oběti strach, který je doprovázen fyzickou bolestí.¹⁴

Psychické násilí

Psychického násilí se může pachatel dopouštět samostatně, zpravidla je však spjato s dalšími druhy násilí, případně nejprve dochází k psychickému násilí a poté se k němu přidružují i další druhy násilí.¹⁵ Pro psychické násilí je typické postupné získávání moci nad osobou ohroženou. Násilná osoba vyvíjí systematický nátlak, který zahrnuje ponižování, systematické snižování sebedůvěry, sebeúcty a sebevědomí oběti, násilná osoba vyhrožuje, zastrašuje, vulgárně nadává, vysmívá se, uráží a zesměšňuje. U skupiny seniorů, jako osob ohrožených domácím násilím se často vyskytují výhrůžky spojené s nedobrovolným přestěhováním do pobytové sociální služby. Agresor také často cílí na bezmocnost seniora, neustále seniorovi opakuje, že je méněcenný, nadbytečný, nepotřebný, obtěžující, čímž systematicky snižuje jeho vlastní

¹²Srov. BURIÁNEK J., KOVAŘÍK J., ZIMMELOVÁ P., a kol. *Domácí násilí - násilí na mužích a seniorech*, s. 87-88

¹³ Srov. BUSKOTTE, A. *Z pekla ven – Žena v domácím násilí*, s. 41

¹⁴ Srov. PAPERSTEINOVÁ, L., NAVRÁTILOVÁ, J., BOTEK, L. *Domácí násilí – Příručka (nejen) pro pastorační pracovníky*, s. 16

¹⁵ Srov. BUSKOTTE, A. *Z pekla ven – Žena v domácím násilí*, s. 41

sebehodnocení. Může také docházet k emočnímu vydírání úmyslným ničením nebo poškozováním předmětů, které mají pro seniora velký emoční význam, např. fotografií nebo jiných vzpomínkových předmětů.¹⁶ Vargová řadí do psychického násilí také vyhrožování sebevraždou nebo jiným destruktivním chováním, čímž násilník dosahuje všeho, co si přeje. Je si vědom, že oběť má z tohoto činu obavy, oběť pocítuje povinnost uposlechnout násilnou osobu, pokud by tak neudělala a násilná osoba by výhrůžky naplnila, oběť by si tento čin dávala za vinu.¹⁷ Psychické násilí není bohužel často včas rozpoznáno samotnou obětí domácího násilí, ale i jejím okolím. Problematické je také dokazování psychického násilí, protože zpravidla nastává situace, kdy oběť nedisponuje žádnými důkazy psychického násilí, kterého se na ní pachatel dopouští. Tato situace proto může být v konečném důsledku vyhodnocena jako manželské nebo mezigenerační neshody.¹⁸

Ekonomické násilí

Ekonomické násilí je někdy označováno také jako finanční násilí. Tato forma násilí se vyznačuje tím, že násilná osoba má moc a kontrolu nad financemi rodinného rozpočtu. Oběť nemůže se svými financemi disponovat, o peníze musí osobu násilnou prosit, dostává přiděly a musí násilníkovi doložit, co za tyto peníze koupila. Formou ekonomického násilí je také zabraňování oběti pracovat, tedy zabránění možnosti zajistit si vlastní příjem. Může však docházet i k případům, kdy je oběť k výdělečné činnosti nucena a o jejím výdělků rozhoduje násilná osoba.¹⁹ V případech domácího násilí na seniorech je časté nucení k vydání jejich finančních prostředků či přepisu nemovitostí a majetku pod pohrůžkami vážných důsledků, které by plynuly z toho, pokud by senior neuposlechl.²⁰

¹⁶Srov. BURIÁNEK J., KOVAŘÍK J., ZIMMELOVÁ P., a kol. *Domácí násilí - násilí na mužích a seniorech*, s. 90

¹⁷ Srov. VARGOVÁ, B. *Partnerské násilí*, s. 13

¹⁸ Srov. PAPRSTEINOVÁ, L., NAVRÁTILOVÁ, J., BOTEK, L. *Domácí násilí – Příručka (nejen) pro pastorační pracovníky*, s. 14

¹⁹ Srov. BUSKOTTE A. *Z pekla ven – Žena v domácím násilí*, s. 42

²⁰ Srov. PAPRSTEINOVÁ, L., NAVRÁTILOVÁ, J., BOTEK, L. *Domácí násilí – Příručka (nejen) pro pastorační pracovníky*, s. 18

Sociální násilí

Vargová do forem domácího násilí řadí izolaci, kterou obecně jiní autoři nazývají sociálním násilím. Jde o bránění v kontaktu s rodinou a přáteli, sledování hovorů nebo časté kontrolní telefonáty.²¹ Násilník oběť kontroluje i mimo bydliště, často ji sleduje nebo doprovází při návštěvách úřadů nebo lékařů. Násilná osoba svým chováním záměrně znemožňuje či odrazuje rodinu a přátele oběti od dalších návštěv, může docházet k slovní či fyzické agresi vůči nim. Často dochází k ničení mobilních telefonů nebo k naprosté kontrole či zákazům používání telefonu.²² V rámci domácího násilí na seniorech může být tato forma domácího násilí umocněna postupujícím technologickým pokrokem. Senior, který neumí ovládat např. moderní mobily má fakticky znemožněn kontakt s rodinou a blízkými. Násilník může seniora izolovat např. výměnou starého telefonu za nový, což může na seniora z počátku působit, jako dobrý krok. Však již nedojde k tomu, že senior bude schopen nový mobil ovládat a tím bude mít znemožněn telefonický kontakt s blízkými, což může mít za následek postupné zpřetrhání sociálních vazeb.

Násilí sexuální

O sexuální násilí se jedná v případech, pokud je oběť nucena k pohlavnímu styku, jde tedy o sex vynucený, nedobrovolný. Do forem sexuálního násilí řadíme případy, kdy je oběť nucena k sexuálním praktikám, které jsou jí nepříjemné. Sexuální násilí zahrnuje také sexuální obtěžování. Stále přetrvává názor, že v partnerském vztahu nemůže dojít k sexuálnímu násilí či ke znásilnění. Násilník, ale i oběť mohou zastávat názor, že na sex v partnerství má násilná osoba výhradní právo, bez ohledu na okolnosti.²³ Mezi sexuální násilí lze zařadit také ponižování ohrožené osoby v sexuální oblasti, např. poukazováním na její věk, zdravotní stav nebo srovnávání s jinými osobami. Sexuální násilí je typem násilí, o kterém oběti málo kdy hovoří, je to pro ně velmi traumatizující. Sexuální násilí je často řešeno v pozdější spolupráci

²¹ Srov. VARGOVÁ, B. *Partnerské násilí*, s. 13

²² Srov. PAPERSTEINOVÁ, L., NAVRÁTILOVÁ, J., BOTEK, L. *Domácí násilí – Příručka (nejen) pro pastorační pracovníky*, s. 18-19

²³ Srov. BUSKOTTE, A. *Z pekla ven – Žena v domácím násilí*, s. 41

s odborníkem. Téma zažitého sexuálního násilí bývá odhaleno v pozdějších fázích intervencí, kdy je již vybudován důvěrný vztah pracovníka a klienta.²⁴

Domácí násilí zpravidla začíná plíživě, pro ohroženou osobu je mnohdy těžké rozpoznávat jednání, kterého se násilná osoba dopouští jako rizikové. Případy z praxe ukazují, že domácí násilí zpravidla začíná psychickým a sociálním násilím. Násilná osoba se nejprve snaží izolovat ohroženou osobu od sociálních kontaktů. Snahy o izolaci se můžou pro ohroženou osobu zpočátku jevit i lichotivě. Násilná osoba tvrdí, že kontakt s jinými osobami není potřeba, po ohrožené osobě požaduje, aby veškerý volný čas trávila s ní. Požadavek intenzivního kontaktu osoby ohrožené s osobou násilnou má však v pozdějších fázích za následek úpadek či naprosté přetrhání dalších kontaktů, ať už s rodinnými příslušníky či přáteli. Potřeba moci a kontroly násilné osoby nad osobou ohroženou se poté zpravidla začíná projevovat psychickým nátlakem, výhrůžkami, vydíráním, systematickým snižováním sebedůvěry a vysokými nároky na péči o násilnou osobu, o děti, o domácnost. Poté se může připojit násilí ekonomické, kdy je osobě ohrožené zakazováno chodit do zaměstnání, případně musí ohrožená osoba veškerý svůj příjem násilné osobě odevzdávat a o výdajích rozhoduje pouze násilná osoba, oběť musí často o peníze prosit. Dále se v násilném vztahu může také odehrávat sexuální násilí, sexuální nátlak ze strany násilné osoby. Častou formou při domácím násilí je také fyzické násilí, ke kterému se násilná osoba zpravidla uchyluje v pozdějších fázích společného soužití, kdy mu předchází psychické násilí.

Je však nutné upozornit na to, že se násilí v blízkých vztazích odehrává vždy individuálně. Důležité je zdůraznit, že domácí násilí se postupně zhoršuje, stupňuje se však také vzájemná závislost osoby ohrožené a osoby násilné, proto je pro ohroženou osobu obtížné rozpoznat, že se nachází v násilném vztahu. Dlouhodobost, sociální izolace a postupná eskalace domácího násilí podstatně snižuje schopnost oběti násilný vztah řešit.

1.4 Cyklus domácího násilí

Domácí násilí není ojedinělý akt agrese, jedná se o dlouhodobý způsob chování násilné osoby vůči osobě ohrožené, kdy toto jednání se odehrává ve třech fázích. V první fázi

²⁴ Srov. PAPRSTEINOVÁ, L., NAVRÁTILOVÁ, J., BOTEK, L. *Domácí násilí – Příručka (nejen) pro pastorační pracovníky*, s. 16

oběť pociťuje velmi napjatou a negativní atmosféru v rodině. Oběť může volit strategii vyhýbání se násilné osobě, domnívá se, že tím zabrání vzniku konfliktu a vyhrocení situace. Oběť se může k násilníkovi chovat velmi mile, úslužně, snaží se mu ve všem zavděčit, být nadměru starostlivá.²⁵ První fáze je někdy označována jako fáze narůstání tenze, napětí, ve které se odehrává zpravidla psychické násilí. Násilník na oběť v této fázi vyvíjí systematický nátlak, dochází k verbální agresi, k nadávání, kritizování. Oběť pociťuje vzrůstající napětí a pocity strachu z možné eskalace. Násilník je v této fázi rozčilený, podrážděný, kritický, zuřivý a explozivní. Oběť je namísto toho úslužná, pečující, obviňuje sama sebe za vzrůstající napětí. Druhou fází je fáze násilí. Tato fáze je relativně krátká, v jejím průběhu násilí eskaluje, zpravidla dochází k fyzickému napadení. Pro násilnou osobu je v této fázi typická ztráta kontroly nad svým chováním. Oběť pociťuje velký strach, bolest, zlobu, bezmoc. Po uklidnění situace přichází třetí fáze, fáze usmíření, klidu, v partnerském násilí je tato fáze nazývána obdobím líbánek. Pachatel se v této fázi za svůj výbuch omlouvá, slibuje, že už to nikdy neudělá, že se polepší, dává najevo vinu, je úslužný. V některých případech násilník své jednání neomlouvá, ale připisuje vinu oběti, na kterou naléhá, aby změnila své chování. Násilník slibuje, že na základě změny jednání oběti, se k násilí již neuchýlí. V některých případech svaluje násilná osoba vinu na okolnosti. Oběť postupně násilné osobě uvěří, že se již násilí nedopustí, má pocity naděje na změnu situace. Délka jednotlivých fází se v průběhu soužití mění. Zpočátku je třetí fáze nejdelší, v průběhu času se však zkracuje a narůstá délka fáze napětí.²⁶ Ohrožená osoba se vlivem cyklu domácího násilí ocitá v začarovaném kruhu, ze kterého je velmi obtížné vystoupit. Střídající se fáze napětí, násilí a klidu mají za důsledek vyčerpanost a únavu oběti, ambivalentní pocity ohrožené osoby k násilné osobě vzrůstají. Ohrožená osoba postupně ztrácí náhled nad násilím v rodině, norma se posunuje a schopnost posoudit závažnost situace se snižuje. Ohrožená osoba se vlivem dlouhodobého domácího násilí dostává mimo reálné vnímání situace.²⁷

²⁵ Srov. BUSKOTTE, A. *Z pekla ven – Žena v domácím násilí*, s. 64

²⁶ Srov. VARGOVÁ, B. *Partnerské násilí*, s. 36-37

²⁷ Srov. PAPERSTEINOVÁ, L., NAVRÁTILOVÁ, J., BOTEK, L. *Domácí násilí – Příručka (nejen) pro pastorační pracovníky*, s. 20

1.5 Mýty o domácím násilí

Ze zkušeností odborníků, kteří se zabývají problematikou domácího násilí, ale i samotných obětí vyplývá, že ve společnosti přetrvávají určité mýty, které představují značné překážky v řešení a podpoře obětí při řešení domácího násilí. Tyto mýty brání obětem v otevření tématu zažívaného násilí, ve svěřením se osobě blízké nebo vyhledání odborné pomoci. Oběti mohou těmto mýtům uvěřit a tím domácí násilí ospravedlňovat. Mýty mohou mít také za následek racionalizaci či bagatelizaci domácího násilí.²⁸

Mezi nejčastější mýty Vargová řadí tvrzení, že domácí násilí je záležitost soukromá, tedy okolí nemá právo se do této záležitosti míchat. Dle praxe je však v rámci řešení tohoto fenoménu nutný vstup osoby zvenčí, která není zainteresovaná, nejlépe vstup odborníka, který se touto problematikou zabývá. Často je také zapotřebí interdisciplinární spolupráce napříč odborníky, aby bylo dosaženo komplexního řešení problému. Naopak při nevyhledání pomoci hrozí eskalace násilí. Vargová dále zmiňuje mýtus, že k domácímu násilí dochází pouze v nižších společenských vrstvách, což však vyvrací odborné studie a statistické údaje, ze kterých vyplývá, že k domácímu násilí dochází ve všech společenských vrstvách bez ohledu na vzdělání, příjmy či věk. Častým problémem spojeným s domácím násilím je také rozdíl mezi domácím násilím a neshodami v rodině. Domácí násilí vykazuje určité znaky, které jsou vymezeny výše. Na základě těchto znaků je možné odhalit, že se v rodině skutečně odehrává závažné a dlouhodobé domácí násilí. Domácí násilí je typické svou cykličností, dlouhodobostí, střídají se fáze klidu a fáze agrese. Významným rozdílem je vymezení rolí osoby násilné a osoby ohrožené. Při domácím násilí jsou tyto role rozděleny, panuje mezi nimi výrazná nerovnost sil a moci, nejedná se o hádku dvou mocensky vyrovnaných stran. Dalším mýtem je názor, že k domácímu násilí dochází jen v případech, kdy je pachatel závislý na alkoholu. Alkohol a závislost na něm agresi umocňuje, pod jeho vlivem dochází k odbourání zábrán. Alkoholismus představuje rizikový faktor, který se v násilných vztazích objevuje, tento názor však nelze generalizovat. Opilost často využívají násilné osoby jako výmluvu, případně omluvu za násilné chování. Pro oběť je často přijatelnější toto tvrzení přijmout a věřit tomu, že by se násilná osoba nechovala agresivně, pokud by nebyla pod vlivem alkoholu. Častým mýtem je také tvrzení, že oběť násilnou osobu k agresi vyprovokovala. Pachatel domácího násilí svou agresi

²⁸ Srov. HARNE, L., RADFORD, J. *Tackling domestic violence*, s. 18

omlouvá tím, že jej oběť vyprovokovala. S takovýmto tvrzením se oběti bohužel někdy setkávají i od policistů nebo jiných odborných pracovníků. Toto tvrzení legitimizuje násilné chování a zbavuje pachatele odpovědnosti za agresi, které se dopouští. Je důležité zdůrazňovat, že za násilí je vždy odpovědný pachatel. Žádná záminka nemůže sloužit jako omluva či legitimizace domácího násilí. Posledním mýtem, který autorka uvádí, je tvrzení, že situace v rodině nemůže být tak závažná, jinak by oběť násilné soužití ukončila. Pro většinu lidí je zcela nepochopitelné, proč oběti v násilných vztazích zůstávají i přes odehrávající se agresi. V praxi se průběh domácího násilí stupňuje, přichází pozvolna, oběť ztrácí vědomí hranic a potencionálního nebezpečí. Důležité je také zmínit, že v násilných vztazích je postupnou izolací budována vzájemná patologická závislost oběti a násilníka, proto je pro oběť složité vystoupit z kruhu domácího násilí.²⁹ Dalším mýtem, který je stále živý v současné době je názor, že se oběti násilí líbí, a proto nechce od násilníka odejít. V rozsudku z roku 2015 soud konstatuje že, *„byť k uvedeným hádkám a přinejmenším verbálním agresivním projevům docházelo pravděpodobně po celé společné soužití poškozené s obžalovaným, poškozená si na toto nikdy nestěžovala, naopak se obžalovaného zastávala, což vede k nevyhnutelnému závěru, že jí takový druh soužití zřejmě netrápil, možná dokonce i vyhovoval“*.³⁰ Proto je velmi důležité vysvětlovat chování oběti domácího násilí, které se může zdát nepochopitelné, je však důsledkem dlouhodobého nátlaku a psychického násilí ze strany pachatele.

Domácí násilí je fenomén, kterému je zapotřebí věnovat dostatečnou pozornost. Ostražití vůči domácímu násilí by měli být nejen odborníci, ale také laická veřejnost. Pro prevenci nebo brzké odhalení domácího násilí je zapotřebí o něm zvyšovat povědomí celé společnosti. Obětí se může stát kdokoli, bez ohledu na pohlaví, věk, vzdělání či socioekonomický status. Důležitá je také osvěta v souvislosti s domácím násilím. Důraz by měl být kladen na znalosti rizikového chování, každá osoba by měla umět rozpoznat indicie rizikového chování, které může vést k násilnému chování vůči druhým. Osvěta celé společnosti musí být zaměřena nejen na obecné znalosti o domácím násilí, ale také na to, aby společnost věděla, kam se v případě domácího násilí obracet, kde bude osobám ohroženým, ale i osobám z okolí ohrožených osob poskytnuta potřebná podpora a pomoc při řešení domácího násilí.

²⁹ Srov. VARGOVÁ, B. *Partnerské násilí*, s. 18-20

³⁰ KOLEKTIV AUTORŮ. *Mlčení bolí*, s. 34

2 Seniorský věk a vymezení stáří

Tato kapitola poskytne teoretické porozumění cílové skupině seniorů. Účelem této kapitoly je objasnění stěžejních pojmů v souvislosti s cílovou skupinou seniorů, na kterou se tato diplomová práce zaměřuje. V této kapitole popíšu stáří a změny, ke kterým v tomto životním období dochází, jelikož senioři představují heterogenní skupinu z důvodu širokého věkového rozpětí. Důležité je klást důraz na to, že oběti domácího násilí se může stát senior závislý na péči jiné osoby, tak i senior zcela soběstačný. Tato kapitola popíše životní potřeby seniorů, kdy některé z těchto potřeb senior upřednostňuje nebo upozaďuje v souvislosti s životní etapou, ve které se právě nachází. Pozornost také zaměřím na postavení seniorů ve společnosti, které se liší napříč různými kulturami. Vnímání seniorů a postoj k nim se měnil v průběhu časového horizontu. Tato kapitola poskytne širší souvislosti s ohledem na seniory, které řadíme do skupiny zvláště zranitelných obětí domácího násilí.

2.1 Senior a stáří

V odborné literatuře se vyskytují různé definice osoby vyššího věku a také různé rozdělení jednotlivých fází stáří. Sociologie či gerontologie seniora definuje jako „člověka završujícího životní fázi se specifickým postavením ve společnosti“³¹ nebo jako pojem „emocionálně neutrální označující člověka v celém věkovém období *sénia* (stáří).“³²

Mühlpachr člení seniory do tří skupin, dle jejich věku. První skupinou jsou mladí senioři ve věkovém rozpětí od 65 do 74 let. Mladí senioři se vyznačují procesem adaptace na odchod do penze, tedy ukončením jejich ekonomicky aktivní fáze života. Dále je pro tuto skupinu seniorů typický nadbytek volného času, který senioři využívají k seberealizaci. Druhou skupinu tvoří staří senioři ve věku od 75 do 84 let. Tito senioři se vyznačují změnou funkční zdatnosti, často u nich nastává zvýšená nemocnost, ale také atypický průběh chorob, se kterými se potýkají. Poslední skupinu tvoří velmi staří senioři ve věkové kategorii od 85 let a více. V tomto věku již často nastává výrazné

³¹ SAK, P., KOLESÁROVÁ, K. *Sociologie stáří a seniorů*, s. 25

³² ŠPATENKOVÁ, N., SMÉKALOVÁ, L. *Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika*, s. 48.

snížení soběstačnosti seniora, a proto je často nutná pomoc jiné osoby v zabezpečení jeho potřeb.³³

Stejně jako se různí definice pojmu senior, tak se také v odborné literatuře setkáváme s různými definicemi stáří. Autoři označují vývojovou etapu stáří za závěrečnou etapu života. Příbyl uvádí, že „*stářím je označována poslední vývojová etapa lidského života, která končí smrtí.*“³⁴ Kalvach ve své definici pohlíží na stáří jako na fenomén, který je důsledkem geneticky podmíněných involučních procesů a dalších faktorů. Konkrétně autor jmenuje choroby, způsob života člověka, jeho životní styl a také životní podmínky, které na člověka působí.³⁵ Proces stárnutí je velmi individuální, je ovlivněn velkým množstvím faktorů, a to jak psychické, biologické, tak i sociální povahy. Každý senior je jedinečný, projevuje se odlišnými znaky, které se vyvíjí v čase a v odlišné intenzitě.

2.2 Změny ve stáří

S procesem stárnutí se pojí určité změny, ze kterých mohou vyvstávat mnohá rizika. Příbyl charakterizuje stáří jako „*míru involučních změn, která je u každého jedince zcela individuální.*“³⁶ Pichaud mezi změny ve stáří řadí na prvním místě odchod do důchodu, což je jistě velký zásah do života člověka, proto jej většina autorů řadí k nejzásadnějším změnám ve stáří. Ukončení produktivního věku představuje velký zlom, kdy jedno významné období končí, ale jiné začíná. S odchodem do penze se pojí jakási změna identity, zaměstnání do značné míry člověka definuje. Odchodem do důchodu může senior ztratit značnou část svých sociálních kontaktů, které pramenily ze zaměstnání. Před seniorem stojí těžká úloha, která spočívá v nalezení nového životního naplnění. Senior se může potýkat s velkým množstvím volného času, který pro něj může být obtížný využít. Další změnu pro seniora představuje narození vnoučat. Senior zastává novou roli, roli prarodiče. Se stářím se pojí také fyziologické změny. Zejména smyslové změny, snížení pohybových schopností či celkový úbytek sil může přispívat k vyčlenění seniorů z většinové společnosti, která klade důraz na mládí, sílu a výkonnost. Se stářím se může pojit úbytek sociálních kontaktů a sociální izolace. S tím souvisí smrt blízkých, přátel, vrstevníků nebo partnera. Vyrovnání se smrtí

³³ Srov. MÜHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*, s. 21

³⁴ PŘIBYL, H. *Lidské potřeby ve stáří*, s. 10

³⁵ Srov. KALVACH, Z. *Úvod do gerontologie a geriatrie*, s. 18

³⁶ PŘIBYL, H. *Lidské potřeby ve stáří*, s. 11

partnera je bezpochyby jedna z nejtěžších zkoušek, se kterou může nastat také pocit ztráty bezpečí a radosti. Člověk po smrti partnera může cítit samotu, nemá však zájem vyhledávat nové sociální kontakty a navazovat nová přátelství. Velkou změnou je také přestěhování nebo přemístění do pobytové sociální služby. Se stěhováním je zpravidla spjato přetrhání veškerých kontaktů, které senior měl v původním místě bydliště.³⁷ Holmerová popisuje specifické rizikové změny, které doprovázejí proces stárnutí a rozděluje tyto změny na vnější a vnitřní. Do vnějších změn ve stáří řadí odchod do důchodu, změnu sociální role, změnu životního či sociálního prostředí i životního stylu, vznik závislosti seniora na pomoci blízkých. Velkou skupinu tvoří změny tělesné, autorka jmenuje specifické změny vzhledu, zhoršení zraku, zhoršení sluchu, pomalou chůzi, či celkovou pomalost nebo celkové snížení odolnosti organismu, například úbytek svalstva. Tělesné změny mohou ovlivňovat psychiku seniora, do značné míry spolu obě oblasti souvisí. Mezi psychické změny lze řadit potíže v sociální komunikaci či v sociálních vztazích. Mezi vnitřní změny stárnutí Holmerová řadí sníženou schopnost adaptace, zpomalení v reakcích, snadnější psychickou unavitelnost, zhoršení paměti nebo zpomalené myšlení. Do vnitřních změn dále patří změny v citovém prožívání či ve struktuře osobnosti. Seniori mohou být senzitivnější k rodinným událostem či tragédiím, mohou být netrpěliví, podráždění nebo naopak klidní a rozvážní. Je důležité klást důraz na to, že změny vnější a vnitřní se vzájemně prolínají a jsou úzce provázané. Při odchodu do důchodu a s celkovým procesem stárnutí, může docházet k různým změnám, které mohou být prvotními příčinami problematických či narušených vztahů s nejbližším okolím.³⁸

S těmito změnami se často pojí sociální rizika, a to snížení soběstačnosti, ztráta sociálních kontaktů, samota, izolace nebo nízký ekonomický statut. Změny ve stáří mohou činit seniora zranitelnějším i ve smyslu vyšší míry ohrožení domácím násilím. Změny, ke kterým ve stáří dochází, mohou vést k větší závislosti seniora na svých blízkých, ke snížení jeho soběstačnosti, což jsou rizikové faktory, které snižují seniorovu schopnost, aktivně řešit případné špatné zacházení ze strany blízkých, které může vést až k domácímu násilí. Důležité je však to, že obětí domácího násilí se může stát nejen senior, který je závislý na péči druhých a jeho míra samostatnosti

³⁷ Srov. PICHAUD, C., THAREAU, I. *Soužití se staršími lidmi*, s. 27-31

³⁸ Srov. HOLMEROVÁ, I., JURÁŠKOVÁ, B., ZIKMUNDOVÁ, K. a kol. *Vybrané kapitoly z gerontologie*, s. 59-68

a soběstačnosti je snížena. Z praxe vyplývá, že oběťmi domácího násilí se stávají i senioři zcela soběstační.

2.3 Potřeby seniorů

Senioři v mnohých případech vnímají uspokojování svých potřeb citlivěji než dříve. Ve stáří často dochází ke změně potřeb, některé z nich ustupují do pozadí a jiné potřeby jsou naopak naléhavější.

Lidské potřeby dělíme do čtyř kategorií, na potřeby fyziologické, psychické, sociální a spirituální. S přibývajícím věkem může docházet ke snížení soběstačnosti a tím také ke ztrátě schopnosti plně zajistit své životní potřeby. Neopomenutelnou biologickou potřebou je pohyb. Ve stáří může docházet k výrazným změnám pohybového systému seniora. Pravidelná pohybová aktivita vede ke snížení rizika různých onemocnění, prodlužuje schopnost soběstačnosti. Pravidelný pohyb pozitivně ovlivňuje fyzické i duševní zdraví. Další fyziologickou potřebou je potřeba spánku a odpočinku. Ve stáří nastávají situace, kdy senior potřebuje delší čas k odpočinku, může se však také potýkat s nespavostí.

Psychické potřeby se ve stáří také mohou měnit. Každá osoba jejich naléhavost pociťuje jinak. Významný je pocit bezpečí a také pocit potřebnosti, užitečnosti. Pokud se senior necítí v bezpečí, je výrazně narušena jeho psychická stabilita. V případech domácího násilí je bezpečí seniora ohroženo osobou blízkou, senior se často potýká s pocitem viny, nastává pocit nejistoty, strachu a obav, které seniorovi brání vyhledat potřebnou pomoc.

Sociální potřeby se ve stáří proměňují a korelují s proměnou životních rolí seniora. Ve stáří může docházet k úbytku sociálních kontaktů, často tak nastává situace, kdy je senior odkázán jen na své blízké. Pokud však dochází ze strany blízkých vůči seniorovi k domácímu násilí, senior se nemá komu svěřit s touto tíživou situací, násilí bagatelizuje a má obavy, co by se mohlo stát, pokud by se rozhodl domácí násilí řešit. Vyskytují se případy, kdy osoba blízká, která je zároveň násilnou osobou je seniorův jediný kontakt, nikoho jiného nemá. V takovém případě je pro seniora velmi obtížné vyhledat potřebnou pomoc, jelikož k násilné osobě má výrazně ambivalentní vztah. Na jedné straně nechce přijít o jedinou blízkou osobu, má velké obavy ze samoty a je na násilné osobě v podstatě závislá, na druhou stranu má z násilné osoby strach, obává

se eskalace násilí, cítí bezmoc, protože má pocit, že v jeho okolí není nikdo, kdo by mu pomohl.

Spirituální potřeby seniorů jsou velice důležité a měl by na ně být kladen stejný důraz, jako na potřeby fyziologické, psychické a sociální. Spirituální potřeby jsou ve stáří často spjaty s otázkami o smyslu života a smrti, o naplnění životních cílů a hodnocení života, který se chýlí ke konci. V případě domácího násilí může docházet k otázkám, proč se osoba blízká násilí dopouští. Otázkou je také potřeba odpuštění, která s domácím násilím souvisí.

Z výše popsaného tedy vyplývá, že se stářím jsou spojeny proměny z biologického, psychického, sociálního i spirituálního hlediska. Kvůli těmto změnám může docházet ke zvýšení ohroženosti seniora domácím násilím. Seniorský věk se pojí se zranitelností, důvěřivostí, která koreluje s náchylností k tomu, stát se obětí domácího násilí. Senior také nemusí již pociťovat dostatek sil k tomu, dlouhodobé domácí násilí řešit.

2.4 Postavení seniorů ve společnosti

Postavení seniorů se měnilo z hlediska času i místa, liší se napříč jednotlivými kulturami v souvislosti s jejich historickým vývojem. V některých národech se ke stáří a seniorům přistupovalo s velkým respektem, jednání se starými členy společnosti bylo uctivé, vycházelo z respektu ke starým lidem, kteří byli vážení pro svoje zkušenosti a moudrost, kterou načerpali v průběhu života. Existují však také příklady národů, kde bylo stáří považováno za nepotřebné a nechtěné. Senior byl považován za bezmocného, nemocného člena společenství, který již není žádným přínosem. Existovaly i tradice, kdy se staří lidé museli přesunout mimo společenství mladých, zdravých a aktivních lidí a museli dožít svůj život o samotě.³⁹ Postavení starých lidí bylo odvozováno také od kontroly nad rodinnými finančními zdroji. Tento postoj upevňovaly tradiční zákony o dědictví a pravidla následnictví. Na vývoj postoje ke stáří měly vliv také změny ve výrobní sféře, urbanizace, migrace nebo změny v rodině. Industriální společnost oddělila místo výkonu práce od místa bydlení a dala vzniknout kategorii starobních důchodců. Se změnou společnosti směrem k modernitě, starší lidé postupně ztrácejí jak status, tak i ekonomickou moc. Kladné charakteristiky stáří jako zkušenost a moudrost

³⁹ Srov. RABUŠIC, L. a kol. *Česká společnost stárne*, s. 142.

ustupují do pozadí a nahrazují je fyzická síla, výdrž, znalost novinek, mladistvá krása a ochota vyrovnávat se změnami, což jsou znaky charakteristické pro moderní společnost.⁴⁰

Dnešní doba se vyznačuje sílícím důrazem na individualitu jedince a jeho samostatnost. Doba je rychlá, uspěchaná, není čas pochopit staršího člověka, změny jeho potřeb i vnímání, které s sebou stáří přináší. Velký důraz je v současnosti zaměřen na konzum, na výdělek co největšího množství peněz, na ekonomickou aktivitu. Osoby v penzi mohou být přehlíženy, mohou být považovány za nepotřebné až obtěžující. Pozitivní vnímání stáří je narušeno. Změny v životě seniorů mohou být pro mladší členy rodiny nepochopitelné a nepříjemné.

Negativní vnímání stáří může také pramenit z názorů ekonomicky aktivní populace, která upozorňuje na to, že dávají část svého výdělku dříve narozeným na důchody, aniž by dopověděli, že oni jednou také budou starobní důchod pobírat. Někteří také zdůrazňují fakt, že lidé starší 60 let spotřebovávají značnou část nákladů na zdravotní péči, aniž by zohledňovali fakt, že každý člověk platí zdravotní pojištění, které využívá tehdy, kdy zdravotní péči potřebuje, tedy především v seniorském věku.⁴¹

V současné době jsou pohledy na stáří různé, často je však na stáří pohlíženo negativně. Negativní obraz stáří vede k negativním stereotypům, což může mít vliv na samotné chování seniorů. Mezi stereotypy o stáří můžeme zařadit názor, že všichni staří lidé jsou stejní, mají stejné vlastnosti a vykazují se stejnými znaky. Senioři představují širokou skupinu osob, kteří vykazují velmi rozmanité znaky. Tento názor také popírá individualitu každého jedince, když tvrdí, že všichni staří lidé mají stejné vlastnosti. Dalším stereotypem je názor, že stáří se rovná nemoci. Zdravotní stav je častým určujícím faktorem toho, jak je stáří společností vnímáno. Převládá názor, že všichni staří lidé mají závažné zdravotní problémy, které jim znemožňují žít plnohodnotný a smysluplný život. I přesto, že je mnoho seniorů, kteří jsou zdraví a vitální, převládá vnímání seniorů jako osob nemocných a nemohoucích. Stáří je také často spojováno s duševním onemocněním, které je považováno za nevyhnutelné. Ve stáří může docházet k rozvoji duševních onemocnění, neznamená to však, že každý senior trpí duševním onemocněním. Častým stereotypem je také tvrzení, že stáří je

⁴⁰ Srov. HAŠKOVCOVÁ H. *České ošetřovatelství 10: Manuálek sociální gerontologie*, s. 16-17

⁴¹ Srov. Tamtéž, s. 26

ekonomickou přítěží společnosti. Na fakt, že lidé, kteří jsou nyní v důchodu, však značnou část svého života chodili do zaměstnání a odváděli daně, se v souvislosti s tímto stereotypem zapomíná. Panuje také názor, že všichni senioři jsou izolovaní, žijí osaměle, jsou vyřazení z veřejného života. Dále názor, že by se senior měl stýkat pouze s lidmi stejného věku.⁴² Pod vlivem těchto stereotypů a předsudků však může docházet k situacím, kdy se samotní senioři považují za obtěžující, méněcenné, ztrácejí sebedůvěru, cítí se osamělí a bezmocní, jelikož se s těmito negativními názory identifikovali. Senior se proto může potýkat se sníženými možnostmi obrany, stává se zranitelnějším vzhledem k jeho sebepojetí i názorům společnosti.

2.5 Senior jako zvlášť zranitelná oběť

Jak již bylo popsáno výše, senior se kvůli změnám, ke kterým ve stáří dochází, stává zranitelnějším, může se potýkat s nedostatkem sil pro řešení závažných situací, které však mohou zásadně ovlivňovat jeho osobní integritu, zdraví a bezpečí.

Legislativně je aspekt vyšší zranitelnosti zakotven v zákoně č. 45/2013 Sb. o obětech trestných činů. Zákon oběť definuje jako fyzickou osobu, které bylo nebo mělo být trestným činem ublíženo na zdraví, byla jí způsobena majetková nebo nemajetková újma nebo se na její úkor pachatel obohatil. Zákon o obětech trestných činů dále vymezuje pojem zvlášť zranitelná oběť, kterou se rozumí dítě, osoba vysokého věku nebo osoba, která je postižena fyzickým, mentálním, psychickým hendikepem nebo smyslovým poškozením, pokud tyto skutečnosti představují překážku v plném uplatnění osoby ve společnosti. Dále je za zvlášť zranitelnou oběť považována osoba, která se stala obětí trestného činu proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti, trestného činu, který zahrnoval nátlak, násilí či vyhrožování násilím, oběť trestného činu spáchaného z důvodu příslušnosti k národu, rase, etnické skupině, náboženství nebo oběť trestného činu spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny.⁴³

Zákon o obětech trestných činů vyjmenovává práva obětí trestných činů. Mezi tato práva patří právo na poskytnutí odborné pomoci z registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů, psychologické poradenství, sociální poradenství, právní pomoc, poskytování právních informací nebo restorativní programy. Zvlášť zranitelné oběti mají právo na bezplatnou odbornou pomoc z registru poskytovatelů pomoci obětem

⁴² Srov. HAŠKOVCOVÁ H., *České ošetřovatelství 10: Manuálek sociální gerontologie*, s. 27-28

⁴³ Srov. Zákon č. 45/2013 Sb. o obětech trestných činů, par. 2

trestných činů na základě jejich žádosti, převážně se jedná o bezplatnou odbornou pomoc poskytovanou advokáty. Další práva obětí zahrnují právo na informace ve věci, v níž se stala obětí trestného činu a právo na ochranu před hrozícím nebezpečím. Toto právo může být zajištěno vykááním násilné osoby ze společného obydlí, krátkodobou policejní ochranou, předběžným opatřením v občanském soudním řízení nebo v trestním řízení či zvláštní ochranou svědka. Další práva obětí zahrnují právo na ochranu soukromí a právo na ochranu před druhotnou újmou. Zákon v paragrafu 20 upravuje podání vysvětlení a výslech zvlášť zranitelných obětí, kdy tento výslech musí probíhat obzvlášť citlivě s ohledem na konkrétní okolnosti, které činí oběť zvlášť zranitelnou. Na žádost zvlášť zranitelné oběti může být zamezeno bezprostředního vizuálního kontaktu s osobou podezřelou. Je však třeba zajistit, aby nebylo porušeno právo na obhajobu. Dále má oběť právo na peněžitou pomoc, kterou jí stát může poskytnout, splňuje-li stanovené podmínky.⁴⁴

Zákon o obětech trestných činů pamatuje na seniory a kvůli jejich zranitelnosti a ohroženosti je řadí mezi zvlášť zranitelné oběti trestných činů. Velkou výhodou při práci se seniory jako oběťmi trestného činu týrání osoby žijící ve společném obydlí je možnost zažádat si o bezplatného právního zmocněnce z řad advokátů, jelikož senioři zpravidla nedisponují financemi, kdy by si mohli advokáty hradit z vlastních zdrojů. Advokát seniora jako oběť provází celým trestním řízením, na základě plné moci jej v trestním řízení zastupuje a vykonává za něj úkony, které jsou v trestním řízení nezbytné. Za velmi důležitý považuji také požadavek citlivého přístupu v průběhu trestního řízení, při podávání vysvětlení oběti a během výslechů. Důraz na prevenci před sekundární viktimizací je zde naprosto stěžejní. Možnost oddělených výslechů a zamezení osobního kontaktu oběti s pachatelem je také velmi důležité, protože oběť má zpravidla z pachatele velký strach, který znemožňuje oběti vypovídat v jeho přítomnosti. Ve věci domácího násilí hraje velkou roli i to, že pachatelem je osoba blízká, takže pokud se oběť rozhodne domácí násilí řešit a ohlásit jej, může další styk s pachatelem mít za následek změnu názoru, která často může být umocněna nátlakem ze strany pachatele nebo výčitkami z dopadů na pachatele. V praxi proto dochází k situacím, kdy oběť po nahlášení trestného jednání toto oznámení stáhne. Pachatel se v těchto případech zpravidla nepoučí a neustane v páčání násilí. Naopak dochází

⁴⁴ Srov. Zákon č. 45/2013 Sb. o obětech trestných činů, par. 4 - 8

k eskalaci domácího násilí ze strany násilné osoby, která oběť trestá za to, že se opovážila vyhledat pomoc. Proto je ve všech fázích trestního řízení stěžejní podpora oběti a citlivý přístup k jejím potřebám ze strany odborníků, kteří oběť trestním řízením provázejí.

2.6 Statistické údaje Intervenčních center se zaměřením na seniory

Níže uvádím v tabulkách statistické údaje klientů Intervenčních center v rámci celé České republiky v období od roku 2016 do roku 2021. Tyto počty dokazují, že senioři nejsou ojedinělými oběťmi domácího násilí. Proto je důležité na tuto cílovou skupinu zaměřovat pozornost, poskytovat jim potřebnou pomoc a podporu v řešení domácího násilí. Pro efektivní pomoc seniorům, které řadíme do skupiny zvláště zranitelných obětí, je nutné znát specifické změny ve stáří, potřeby seniorů, ale také určité projevy seniorů ve vztahu k násilné osobě, které se mohou zdát na první pohled nepochopitelné. Všechny tyto znalosti a jejich implikace do spolupráce se seniorem ohroženým domácím násilím napomáhají při řešení jejich nepříznivé situace spojené se zažívaným domácím násilím.

Z údajů v tabulkách vyplývá, že počty nízkoprahových klientů Intervenčních center každým rokem stoupají. Vzrůstající tendenci vykazují také počty ohrožených seniorů domácím násilím. Od roku 2020 počty ohrožených osob spolupracujících s Intervenčními centry ovlivnila pandemie Covid-19, celkové počty nízkoprahových klientů stále mírně stoupaly, naopak počty ohrožených seniorů klesly.

O počtech vykázaní lze říci, že do doby před pandemií jsou jejich počty v každém roce relativně stálé. Vykázání značně omezila pandemie Covid-19, kdy počty vykázaných násilných osob ze společného obydlí v rocích 2020-2021 značně klesly, což však nemusí znamenat a také pravděpodobně neznamena, že násilí v době pandemických opatření ubylo, na což lze poukázat vzrůstajícím počtem nízkoprahových klientů. Média upozorňovala na vzrůstající domácí násilí v době pandemie Covid-19. Souhrnné počty Intervenčních center v rámci celé České republiky však nezaznamenaly závažný nárůst klientů v době pandemie. Pandemie Covid-19 však způsobila velkou míru izolace celé populace a také narůstající strach ve společnosti, vzhledem k závažnosti onemocnění. Pro osoby ohrožené bylo vyhledání pomoci v době pandemie

značně ztíženo. Příkladem může být neustálá kontrola násilné osoby nad osobou ohroženou, např. proto, že násilná osoba pracovala z domu a oběť tedy nemohla vyhledat pomoc, navíc měla obavy z kontaktu s cizími lidmi a případného nakažení.

Je však nutné zdůraznit, že statistické údaje uvedené níže v tabulkách, ukazují pouze počty odhalených a dále řešených případů Intervenčními centry. Tito senioři vyhledali pomoc odborníků a snaží se svou situaci řešit. Tyto počty však představují pouze část ohrožených seniorů, jelikož velké procento domácího násilí páchaného na seniorech zůstává skryto a neřešeno.

Tab. č. 1 – Počet nízkoprahových klientů Intervenčních center v ČR

Rok	Počet nízkoprahových klientů v ČR	Z toho ohrožených seniorů
2016	5497	285
2017	6098	358
2018	6928	450
2019	6807	478
2020	6972	429
2021	7031	393

Tab. č. 2 - Počet vykázaní Intervenčních center v ČR

Rok	Počet vykázaní v ČR	Z toho ohrožených seniorů
2016	2133	166
2017	2129	170
2018	2151	157
2019	2092	170
2020	1972	173
2021	1697	134

3 Domácí násilí páchané na seniorech

Na základě definicí domácího násilí, stáří a seniorů, je nyní možné přistoupit k vymezení aktérů domácího násilí, se zaměřením na ohrožené seniory. Důležité je zaměřit pozornost nejen na oběti, ale také na pachatele domácího násilí. V blízkých vztazích, ve kterých dochází k domácímu násilí, je zpravidla možné pozorovat určité rizikové faktory, jak na straně ohrožených seniorů, tak na straně osob násilných. Senioři vykazují určité znaky či rizikové faktory, kvůli kterým je pro ně obtížné domácí násilí řešit. Okolnosti mnohdy brání seniorům, obrátit se na osobu blízkou či na odborníka, který by poskytl potřebnou podporu a pomoc v řešení domácího násilí. Senior se nestává obětí pouze partnerského domácího násilí, poměrně častým typem je tzv. transgenerační domácí násilí, jehož specifika budou popsány níže.

3.1 Aktéři domácího násilí

Mezi aktéry domácího násilí řadíme osobu ohroženou a osobu násilnou.

3.1.1 Senior jako oběť domácího násilí

Senioři představují jednu ze skupin, která je domácím násilím výrazně ohrožena kvůli tělesným, psychickým a sociálním změnám, které jsou se stářím spjaty. Mezi negativní faktory, které ovlivňují seniorovu zranitelnost, řadíme zdravotní omezení, nemoci, negativní ekonomickou situaci a ztrátu sociálních kontaktů.⁴⁵ Senior se může stát obětí domácího násilí ze strany svého partnera, časté jsou však i případy transgeneračního domácího násilí. Při transgeneračním domácím násilí senior zpravidla pociťuje silné ambivalentní pocity vůči pachateli, který je nejčastěji potomek nebo vnuk/vnučka. Pro seniora je velmi těžké vymezit se vůči blízké osobě, která se dopouští domácího násilí. Kroky k řešení násilí v rodině a k zajištění bezpečí jsou pro seniora mnohdy nepředstavitelné. Častý je také strach z důsledků těchto kroků, např. trestní stíhání rodinného příslušníka a následující trest, strach seniora z umístění do pobytové sociální služby, strach z opuštěnosti a samoty. V případě partnerského násilí, kdy je obětí senior, je řešení také mnohdy velmi obtížné. Často jde o manželství či partnerství, které trvá v řádu několika desetiletí a domácí násilí se v něm vyskytovalo po celou dobu trvání vztahu. Senior v těchto případech vyhledává pomoc zpravidla po závažné eskalaci

⁴⁵ Srov. KOLEKTIV AUTORŮ. *Mlčení bolí*, s. 158

domácího násilí, kdy má důvodnou obavu o svůj život, případně má strach o psychické či duševní zdraví partnera/partnerky. K násilným incidentům může začít docházet až v seniorském věku partnerů v důsledku psychického onemocnění, které se začalo projevovat až ve stáří.⁴⁶

Existují překážky, které ztěžují poskytnutí pomoci seniorům, kteří jsou ohroženi domácím násilím. Pokud senior nevyhledá pomoc ze své vlastní iniciativy, je často velmi obtížné odhalit, že se v rodině násilí odehrává. V případech domácích násilí na seniorech je důležitá pomoc blízkých, ale taky lékařů, zdravotníků, ošetrovatelů či pečovatelů, kteří mohou odhalit ohrožení seniora domácím násilím. Pro seniora je zpravidla velmi těžké obrátit se na příslušnou organizaci, vyhledat pomoc, svěřit se s tím, co se u něj doma děje. Senior má strach z toho, co by tyto kroky mohly přinést, má strach, že ho agresor potrestá, bojí se, že mu nikdo nebude věřit. Senior může pociťovat stud, situaci může bagatelizovat. Velkou roli hraje také závislost oběti na násilné osobě, senior nechce přijít o osobu blízkou, byť se k seniorovi chová agresivně. U seniora mohou převažovat obavy o násilnou osobu a její budoucnost, bezradnost, pocity samoty a izolace. U seniorů se také často může vyskytovat pocit zahanbení a viny plynoucí z myšlenky, že potomci se chovají agresivně proto, že rodič udělal chyby ve výchově. Rodič v seniorském věku může zažívat pocity naprostého životního selhání. Mimo emocionální závislost může být stěžejní také finanční závislost seniora na násilné osobě. Výše uvedené faktory mohou být příčinou zatajování příznaků a důsledků domácích násilí, se kterými se oběť obává někomu svěřit a vyhledat potřebnou pomoc a oporu.⁴⁷

3.1.2 Násilná osoba

Ohledně domácích násilí stále převládá názor, že se odehrává pouze v partnerských vztazích. Násilnou osobou však nemusí být pouze partner, může jím být syn nebo dcera, vnoučata, rodič, sourozenec, prarodič, tchán, tchýně, zeť nebo snacha. Jedná se tedy o velmi různorodou skupinu osob, která se vyznačuje rozmanitými osobnostními rysy.⁴⁸

⁴⁶ Srov. PAPERSTEINOVÁ, L., NAVRÁTILOVÁ, J., BOTEK, L. *Domácí násilí – Příručka (nejen) pro pastorační pracovníky*, s. 25-27

⁴⁷ Srov. Tamtéž s. 85

⁴⁸ Srov. Tamtéž s. 31

Charakterizovat násilnou osobu nelze zcela konkrétně, pachatelé mohou vykazovat různé znaky. Můžeme však vyjmenovat některé rizikové vlastnosti, které se u pachatelů domácího násilí opakují. Mezi tyto vlastnosti lze zařadit nespokojenost, nejistotu, úzkost, nízké sebevědomí, které si pachatelé zvyšují násilným chováním vůči oběti, mají sníženou schopnost ovládat své jednání, jsou často výbušní, vztekli a agresivní. Násilí chápou jako vhodný prostředek k řešení všech situací, jelikož jim schází sociální kompetence ke zvládnutí běžných problémů přijatelnějším způsobem. Násilná osoba pociťuje zvýšenou potřebu moci nad obětí, která je poháněna strachem ze ztráty kontroly nad situací nebo možného oslabení její autority. Spouštěčem aktuálního násilí může být cokoli, co dle násilníka překročilo jeho tolerovanou hranici. V praxi to znamená, že vlastně tolik nezáleží na tom, jak se oběť zachová, protože jakékoli jednání může být považováno za provokaci a může násilí vyvolat. Agresivní jednání může tedy vyvolat i nepatrný podnět, např. hrnek ve dřezu, smítko na podlaze, otevřené okno v pokoji. Projevy agresora jsou pro oběť často velmi nejednoznačné a nepochopitelné. Násilník je často charakteristický tzv. dvojí tváří, tedy navenek působí klidně, přiměřeně až galantně, ale doma se projevuje vulgárně, impulzivně a agresivně. Agresor nemá na své jednání žádný náhled, je přesvědčen, že jeho chování je v pořádku a oprávněné, bagatelizuje závažnost svého jednání. Násilná osoba zpravidla nepociťuje odpovědnost za násilí a veškerou vinu přenáší na oběť, případně na okolnosti.⁴⁹

Pachatele domácího násilí lze rozdělit do určitých skupin z hlediska příčinných či spouštěcích faktorů domácího násilí. První typ pachatele je dle odborné literatury nazýván specialista neboli čistý domácí agresor. Tento agresor je někdy označován za pachatele s dvojí tváří, navenek slušný, konformní, projevující agresí pouze v domácím prostředí. Dalším typem je generalista, pro kterého je typické užívání násilí v domácím prostředí, ale i mimo něj vůči cizím osobám. Dalším typem je situační domácí agresor, který se domácího násilí dopouští v souvislosti situačních okolností, například při dlouhodobé nezaměstnanosti. Páchání domácího násilí může být spojeno se závislostí pachatele na alkoholu či drogách. Posledním typem je sadistický agresor, který se dopouští domácího násilí zvláště závažným, sadistickým způsobem.⁵⁰ Další rámcové rozdělení násilných osob představují dva typy, a to emocionálně reaktivní nebo instrumentální násilná osoba. U emocionálně reaktivního násilníka se vyskytuje zvýšená

⁴⁹ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 637-638

⁵⁰ Srov. MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J. KODYMOVÁ P. *Sociální práce v praxi*, s. 230

impulzivita a snížená míra volních vlastností, často je přecitlivělý, má špatnou náladu, je netrpělivý, konfliktní, vznětlivý, neustále připraven k agresivní reakci na jakýkoli podnět. Svě chování a emoce neovládá, lehce se nechá vyprovokovat, k projevům násilí nedochází pouze v domácím prostředí, násilí používá vůči komukoli. Naopak instrumentální typ násilné osoby se dokáže chovat laskavě a ohleduplně, vzápětí však tuto polohu střídá agresivní, násilné jednání, často je žárlivý a podezřívavý. Nad svým jednáním má kontrolu, k násilí dochází pouze vůči osobám blízkým, širší rodina či přátelé jej považují za sympatického, hodného a zábavného člověka. Jeho násilné jednání je logické, racionální, promyšlené, upevňuje si jím moc nad obětí, ke které přistupuje jako k vlastnímu majetku.⁵¹

3.1.3 Svědomí násilné osoby

V souvislosti s charakteristikou násilných osob vyvstává otázka týkající se svědomí pachatele domácího násilí. Původce násilí v rodině se ve třetí fázi cyklu domácího násilí mohou potýkat s pocity viny, se špatným svědomím. Za svůj výbuch se oběti omlouvají, slibují, že se k násilí již neuchýlí, čemuž oběť často uvěří. Násilné jednání se však opakuje, opět dochází k napětí a poté k eskalaci násilí. Praxe ukazuje vysoký počet případů, kdy se zdá, že násilná osoba nepocituje vinu, případně ji nedává žádným způsobem najevo, veškerou vinu svaluje na oběť nebo okolnosti, nad svým jednáním nemá žádný náhled. Je otázka, jak u násilných osob svědomí funguje a působí, jestli násilná osoba špatné svědomí pocituje, ale dokáže tyto pocity dobře skrývat.

„Svědomí je obecně etická kategorie, která charakterizuje reakci individua na mravní principy a normy jednání v sociální skupině, jimiž je příslušníkem. V užším slova smyslu označuje osobní přesvědčení, založené na nezpochybňovaném přijetí určitých morálních norem, které se stávají měřítkem posuzování vlastního chování.“⁵² Svědomí je někdy označováno za kompas, který řídí jednání jedince. Svědomí člověka vede k překročení egoistického pohledu na vlastní jednání, což vede ke zhodnocení, zda je jednání jedince obecně správné.⁵³ Člověk, který vynakládá snahu k poznání mravních

⁵¹ Srov. BEDNÁŘOVÁ, Z., MACKOVÁ, K., WÜNSCHOVÁ, P., a kol. *Domácí násilí – zkušenosti z poskytování sociální a terapeutické pomoci ohroženým osobám*, s. 24

⁵² BLECHA, I. *Filosofický slovník*, s. 189

⁵³ Srov. KUTNOHORSKÁ, J., CICHÁ, M., GOLDMANN, R. *Etika pro zdravotně sociální pracovníky*, s. 22

zásad a poté jedná podle svého svědomí, tím své svědomí kultivuje a rozvíjí. Opomíjí-li člověk své svědomí a nejedná-li podle něj, svědomí se otupuje, degeneruje a s ním celá mravní osobnost člověka.⁵⁴

Na rozdíl od zvířat, která se řídí pouze instinkty, lidé mohou vědět, proč dělají to, co dělají, sledují smysl svého konání. Pokud chce člověk vykonat nějaký čin, který však poškodí jiného člověka, může si klást otázku, zda je toto jednání správné a jestli za tento čin na sebe může vzít odpovědnost. Člověk je schopen oprostít se od jeho okamžitých zájmů a zpřítomnit si objektivní hierarchii hodnot, důležitých pro jeho jednání. Objektivní řád hodnot a požadavek se těmito hodnotami řídit ve svědomí, se promítá jako bezprostředně naše vlastní chtění. Tedy jednáním, kterým škodím nebo ubližuji druhému, škodím i sobě samému, důsledkem je špatné svědomí. Svědomí vede člověka k otázce, co je správné a dobré. Ujistění o tom, co je dobré a správné, člověk získává v diskusi s druhými lidmi nad tím, co je správné a spravedlivé, poté má jistotu, že nic nepředstírá nebo si něco nenamlouvá. Poté se svědomí však opět vrací k člověku samému, jelikož člověk nemůže přesouvat odpovědnost za své činy na druhé, protože jednotlivec sám nese odpovědnost za své jednání. Člověk může poslechnout nařízení autority, ale vždy je to jednotlivec, který nese odpovědnost za toto uposlechnutí.⁵⁵ Příkladem může být Norimberský proces, kdy i přes tvrzení válečných zločinců, kteří se obhajovali tím, že pouze plnili rozkazy a tehdejší platné zákony, byli odsouzeni za své činy proti lidskosti.

Někteří lidé chápou svědomí za zvnitřněné výchovné normy. Násilné chování se často přenáší z generace na generaci, dochází k převzetí vzorců chování dětí od jejich rodičů. V rodinách, kde dochází k domácímu násilí a jsou zde přítomny děti, může docházet k tomu, že přítomné děti se poté ve vlastních vztazích stávají násilníky nebo oběťmi, podle toho, s jakou rolí se identifikují. Násilné jednání odehrávající se v rodině se stává jakousi normou, kterou si děti posléze přenášejí do dalších vztahů. Působit na svědomí mohou také prožitá traumata v dětství, případně zažitá deprivace, v důsledku čehož se formované svědomí pokřivuje, jedinec si může utvářet obranné mechanismy, které mají za následek potlačení pocitů viny za páchané násilí, jelikož je to pro něj jediný prostředek, který zná a funguje v zabránění, aby bylo násilí pácháno na něm.

⁵⁴ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do filosofie*, s. 284

⁵⁵ Srov. SPAEMANN, R. *Základní mravní pojmy a postoje*, s. 63 - 66

Pokud bylo v původní rodině domácí násilí akceptováno, může to v důsledku ovlivnit svědomí násilníka, jelikož tato norma snižuje tíhu špatného svědomí za násilné jednání.

Spaemann se zabývá otázkou, kde se v člověku svědomí bere? Spaemann tvrdí, že svědomí je v dítěti utvářeno jeho rodiči v raných fázích vývoje. U malého dítěte převažuje hedonistický přístup k životu. Rodiče dítě vychovávají libostí a nelibostí a v důsledku toho si dítě uvědomuje, co je dobré a špatné. Normy, které na dítě působí a kterými se řídí, si dítě zvnitřní. Příkazy, které dítě od rodičů dostává, si přemění a přijme je jako příkazy, které dává sobě. Spaemann upozorňuje na důležitý fakt, a to že svědomí není pouze produktem výchovy. Každý člověk disponuje vlohou k tomu, aby měl svědomí, tedy orgán k rozlišování dobra a zla.⁵⁶ Z toho vyplývá, že i násilná osoba, která neprojevuje pocity špatného svědomí, má svědomí. Velký vliv zde má to, jak bylo svědomí v dětství formováno. Násilná osoba může vinu přenášet na oběť, na děti, na výchovu a na další okolnosti a tím svému svědomí ulehčovat. Některé násilné osoby pociťují a projevují lítost nad svým agresivním jednáním, přesto se k němu znovu uchylují.

Pocity viny jsou známkou jednání proti svému svědomí. Pokud se člověk něčím provinil, pocity viny představují přirozenou reakci. V pořádku není, pokud osoba pociťuje vinu, aniž by se dopustila něčeho zlého, což lze v praxi často pozorovat u osob ohrožených domácím násilím. Špatné svědomí je signálem viny, jelikož postoj a jednání člověka je v rozporu s jeho vlastní povahou, ale i s povahou skutečnosti. Lítost lze označit za revizi špatného postoje. Člověk však nemůže jednat jinak, pokud se nezmění jeho postoj, kvůli kterému v minulosti jednal špatně. Je tedy nutné uvědoměle změnit špatný postoj, což může vyvstat z pocitů bolesti z bezpráví, které člověk způsobil. Bez pocitů špatného svědomí se člověk nezmění a zůstane takový, jaký byl.⁵⁷ Pocity špatného svědomí mohou tedy představovat první krok ke změně jednání násilné osoby. Je však zapotřebí změna špatného postoje. Existují programy pro násilné osoby, ve kterých se násilná osoba může naučit pracovat se svou agresí a ovládat ji, zpracovat ji takovým způsobem, aby již nedocházelo k výbuchům agrese projevovaným vůči jiným osobám. K této změně postoje je však zapotřebí velká motivace násilné osoby a odborná pomoc prostřednictvím individuálních i skupinových sezení.

⁵⁶ Srov. SPAEMANN, R. *Základní mravní pojmy a postoje*, s. 66 - 68

⁵⁷ Srov. Tamtéž, s. 69

3.2 Transgenerační domácí násilí

Při transgeneračním domácím násilí „jde o násilí, které proniká do vztahů mezi rodinnými příslušníky z různých generací, které ovšem nepojí vzájemný partnerský vztah.“⁵⁸ V tomto typu domácího násilí je osobou ohroženou často senior. Řešení transgeneračního domácího násilí je velice obtížné, kvůli ambivalentní pozici oběti vůči osobě násilné, jež pojí často silné rodinné pouto.

Častým příkladem transgeneračního domácího násilí je případ, kdy obětí je senior a násilnou osobou je jeho dospělý potomek, který se neosamostatnil od rodiče, není schopen vést plnohodnotně vlastní a na rodiči nezávislý život. To může být zapříčiněno různými důvody, jako je rozvod, ztráta zaměstnání nebo propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, případně z nařízené léčby. V těchto případech často dochází k ekonomickému násilí, kdy násilný potomek finančně zneužívá svého rodiče, seniora, tzv. na něm parazituje. Rodič se může snažit svého potomka usměrňovat, což však může mít za následek závažnější projevy domácího násilí a jeho eskalaci.⁵⁹

Při řešení transgeneračního domácího násilí oběť zohledňuje dopady na násilnou osobu, zohledňuje budoucnost násilníka, který je zpravidla potomkem oběti. Časté jsou myšlenky na to, co s ním bude, když jej policie vykáže. Oběť myslí na fakt, že násilná osoba nemá peníze, nemá bydlení a zaměstnání, má dluhy. V těchto případech jsou časté pocity viny z rodičovského selhání. Pokud se oběť rozhodne násilí řešit, často se pak potýká s výčitkami, obviňuje se za své rozhodnutí (např. přivolání policie, podání trestního oznámení), odkládá razantnější kroky, které by vedly k řešení a zajištění vlastního bezpečí. Praxe ukazuje, že oběti transgeneračního domácího násilí jsou nerozhodné, vyznačují se kolísavostí v krocích⁶⁰, časté je stahování již podaných trestních oznámení. Při transgeneračním domácím násilí je také časté odkládání ukončení společného bydlení oběti a násilníka. Ukončení společného soužití by vedlo k zajištění bezpečí oběti. Ohrožený senior s ukončením společného bydlení často otálí, například proto, že je zima a násilník nemá kam jít nebo proto, že se blíží Vánoce, narozeniny atp. Důležité je nenutit seniora ke krokům, na které není připraven a respektovat jeho rozhodnutí. Pomoc v takových případech spočívá v sestavování

⁵⁸ KOLEKTIV AUTOVŮ. *Mlčení bolí*, s. 77

⁵⁹ Srov. Tamtéž, s. 77-78

⁶⁰ Srov. PAPERSTEINOVÁ, L., NAVRÁTILOVÁ, J., BOTEK, L. *Domácí násilí – Příručka (nejen) pro pastorační pracovníky*, s. 35-36

bezpečnostního plánu a vymezení rizik a dopadů, které mohou z jeho rozhodnutí vyplynout, případně hledat jiné možnosti řešení, které budou pro seniora přijatelnější.

3.2.1 Transgenerační přenos vzorců chování

Důležitým faktorem při transgeneračním domácím násilí je transgenerační přenos vzorců chování. K přenosu vzorců dochází v rodinách, ve kterých dochází k domácímu násilí, kterému jsou přítomny děti. Děti se tak stávají nepřímými oběťmi domácího násilí. Děti se identifikují na základě citového vztahu s osobami, které jsou pro ně významné, to znamená, že napodobují chování svých rodičů. V praxi dochází nejčastěji k situaci, kdy se dívky identifikují s rolí matky jako oběti, učí se násilné jednání přijímat a tolerovat. Naopak chlapci se zpravidla identifikují s rolí otce, který se dopouští domácího násilí.⁶¹ Tento výrok však nelze generalizovat. Oběťmi domácího násilí nejsou pouze ženy a násilník není vždy muž. Může docházet k situaci, že se dcera ztotožní s rolí násilného otce a ve svých vztazích uplatňuje nadměrnou moc a agresivní chování. V praxi se vyskytují případy, kdy obětí domácího násilí je muž a nejde o ojedinělé případy, nelze tedy říct, že obětí je pouze žena a násilníkem je vždy muž. Nastávají i případy, kdy se násilná osoba dopouští domácího násilí na svých rodičích, jelikož docházelo k domácímu násilí mezi rodiči navzájem a potomek toto jednání převzal jako normu a způsob dosažení vlastních zájmů. „Není výjimečné, že např. synové se ke své matce chovají stejně jako bývalý násilný partner, protože to považují za normální a správné“.⁶²

3.3 Rizikové faktory

Odborná literatura vyjmenovává určité rizikové faktory, jak na straně seniora, který je ohrožen domácím násilím, tak i na straně pachatele domácího násilí. Tyto rizikové faktory představují varovný signál a mohou zvyšovat pravděpodobnost, že se osoba stane původcem domácího násilí na osobě blízké. Stejně tak lze pozorovat rizikové faktory na straně osob ohrožených domácím násilím.

Jako rizikové faktory lze uvést alkoholismus, drogovou závislost, patologické hráčství, nemoc, duševní onemocnění, trvalé osobnostní založení, ať už dědičné nebo

⁶¹ Srov. BEDNÁŘOVÁ, Z., MACKOVÁ, K., WÜNSCHOVÁ, P., a kol. *Domácí násilí – zkušenosti z poskytování sociální a terapeutické pomoci ohroženým osobám*, s. 18

⁶² Tamtéž, s. 31

vzorci, které člověk získává výchovou, nízký intelekt, předchozí agresivní nebo asociální jednání, kriminální minulost, přetížení a existenční problémy v rodině, narušené rodinné vztahy, pokles ochoty a možností rodiny poskytnout dobrou a kvalitní péči, dále závislost oběti na osobě násilné, ať už emoční, materiální nebo bytová.⁶³

Senior, který je ohrožen domácím násilím, je mnohdy izolován, násilník je jediná osoba blízka. Často jsou narušeny vztahy s ostatními členy rodiny, případně žádné jiné příbuzenstvo není. Senior však nemusí mít ani přátele či známé, kteří by mu mohli být oporou, ať už emocionální, ale také praktickou nebo finanční. Senior se může potýkat s nedostatkem vnější sociální podpory. Případně nemá senior přístup k formálním zdrojům pomoci z důvodu toho, že o nich neví nebo jim nedůvěřuje. Mezi rizikové faktory lze dle Špatenkové zařadit vzájemnou nebo jednostrannou závislost mezi seniorem a osobou násilnou. Senioři ohrožení domácím násilím jsou v podřízené pozici vůči původci domácího násilí. Ze strany seniora může docházet k odkázanosti na násilnou osobu v potřebě péče, praktické či finanční výpomoci. Může však docházet i k tomu, že násilná osoba je závislá na seniorovi, např. v případě zletilého potomka, který není schopen se osamostatnit.⁶⁴ Při domácím násilí se v praxi často setkáváme s tzv. patologickou vzájemnou závislostí. Tyto vztahy jsou postaveny na základě dominance a podřízenosti. Osoba s neuspokojenými vnitřními potřebami je rozpolcená a nespokojená, je u ní pravděpodobný rozvoj sklonu k podřízenosti nebo k nadřazenosti nad ostatními, se snahou mít nad nimi moc.⁶⁵ Dominantní osoba má potřebu druhé ovládat a utlačovat. Může docházet k materiálnímu vykořisťování podřízené osoby, k emocionálnímu využívání, k manipulaci. Násilná osoba nebere ohledy na potřeby seniora, vsugeruje mu pocity viny, když nevykoná to, co od něj dominantní osoba požaduje. Když psychický nátlak již nepostačuje k prosazení toho, co dominující chce, uchyluje se k fyzickému násilí. Agrese je v těchto případech obhajována za projev lásky a péče. Podřízená osoba se naopak vyznačuje nadměrnou přizpůsobivostí, sebeodevzdáním, depresivitou. Omlouvá a promíjí skoro všechno, co jí násilník udělá, na první místo klade potřeby druhých, ne své vlastní. Oběť přijímá názory pachatele a

⁶³ Srov. BURIÁNEK J., KOVAŘÍK J., ZIMMELOVÁ P., a kol. *Domácí násilí - násilí na mužích a seniorech*, s. 83

⁶⁴ Srov. ŠPATENKOVÁ, N. *Krizová intervence pro praxi*, s. 132-133

⁶⁵ Srov. RUPPERT, F. *Autonomie a symbióza*, s. 49-50

podle těchto názorů posuzuje své vlastnosti. Postupně se oběť vzdává své vlastní vůle i naděje, že existuje možnost opustit násilný vztah.⁶⁶

Vágnerová mezi rizikové faktory u násilné osoby řadí výskyt psychické poruchy, konkrétně jmenuje poruchy osobnosti disociálního typu. Tyto osoby postrádají sociální zábrany, jsou konfliktní, bezohlední, egocentričtí, s tendencí uspokojovat pouze vlastní potřeby. Mezi další rizikový faktor řadíme zkušenost s domácím násilím z vlastního dětství. Osoby, které zažili domácí násilí ve své vlastní rodině jako přímé nebo nepřímé oběti, mohou mít vyšší dispozice k tomu, stát se osobou ohroženou nebo násilnou. Dále Vágnerová uvádí vliv okolností, kterými se akcentovaly negativní vlastnosti, například dlouhodobá nezaměstnanost, výskyt závažného onemocnění, dlouhodobá závislost na alkoholu nebo silný stres.⁶⁷

V současné době se jako značný rizikový faktor vyznačuje anonymita větších měst, zvýšení ekonomických a materiálních zájmů a ztráta osobních vztahů. Soudržnost komunity, která byla v minulosti silnější než dnes, působila jako prevence vzniku domácího násilí na seniorech. Současná anonymita podporuje trvání domácího násilí ve smyslu prodloužení a znesnadnění jeho odhalení a následného řešení.⁶⁸

3.4 Dopady domácího násilí na seniora

Mezi dopady domácího násilí řadíme změny v prožívání, ve způsobu uvažování a hodnocení celkové situace. Může docházet k fixaci negativního sebehodnocení oběti, ke změnám v chování a rozvoji obranných mechanismů. Do změn citového prožívání patří omezení schopnosti prožívat radost v souvislosti s prožíváním přetrvávajícího strachu a očekávání dalšího násilí. Projevuje se zvýšená úzkost, přetrvávají pocity ohrožení. Oběť zažívá pocity studu, ale také viny za násilí. Můžou se objevovat deprese, emoční otupělost, apatie. Ve vztahu k násilné osobě přetrvává hluboká citová vazba, oběť násilné chování často omlouvá, lituje, násilí tají a bagatelizuje důsledky agrese. Systematická manipulace, snižování sebevědomí oběti a pocity bezmoci oběť utvrzují v přesvědčení, že je neschopná, že neexistují možnosti řešení násilného vztahu. Dochází k posunu normy, kdy oběť postupně již není schopná vyhodnotit závažnost násilí, není

⁶⁶ Srov. RUPPERT, F. *Autonomie a symbióza*, s. 56-60

⁶⁷ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 635-636

⁶⁸ Srov. BURIÁNEK J., KOVAŘÍK J., ZIMMELOVÁ P., a kol. *Domácí násilí - násilí na mužích a seniorech*, s. 82

schopná rozeznat, jaké chování je normální a které již není přijatelné. Oběť zpravidla není schopná náhledu nad situací, manipuluje s realitou, aby pro ni byla akceptovatelná. Násilí si oběť vysvětluje pro ni přijatelným způsobem. Oběť také postupně mění způsob hodnocení násilníka, násilí často přičítá sobě nebo jiným okolnostem, např. alkoholu, špatným zážitkům z dětství, dlouhodobé nezaměstnanosti, naopak klade důraz na jeho kladné stránky. Oběť má narušenou schopnost správně interpretovat jednání jiných osob, může být nedůvěřivá, podezřívavá i přecitlivělá. Důsledkem dlouhodobého násilí je fixace negativního sebehodnocení oběti. Systematické týrání vede ke snížení sebedůvěry, k pocitům méněcennosti a ke ztrátě sebeúcty, což se projevuje nerozhodností, nejistotou, neschopností převzít odpovědnost za svůj život. Oběti jsou často uzavřené, neprůbojné, vyhýbají se kontaktu s jinými lidmi a nedokážou prosadit svá práva. Při dlouhodobém domácím násilí si oběť postupně buduje určité obranné reakce, které jí napomáhají zvládat zátěžové situace spojené s násilím. Typickými obrannými strategiemi je změna hodnocení situace, přijetí role viníka za násilí, které si oběť racionalizuje tím, že není schopná naplnit očekávání násilné osoby. Častá je také bagatelizace násilí ve smyslu, „bije mě jen, když se napije, jinak je to zlatý člověk“. Dle Vágnerové se může u oběti pod tlakem zdánlivě neřešitelné situace rozvinout disociační porucha. Ta se projevuje emoční disociací, ztrátou tělesné citlivosti a amnézií. Krajním únikovým obranným mechanismem může být pokus o sebevraždu nebo útok na agresora.⁶⁹ Častým důsledkem dlouhodobého domácího násilí jsou také psychosomatické onemocnění. Oběti domácího násilí často trpí bolestmi páteře a zad, migrénami, ekzémy, problémy zažívacího ústrojí, trpí nechutenstvím, nespavostí a dalšími onemocněními, které nemají organickou příčinu.⁷⁰

3.4.1 Naučená bezmoc

Teorii o naučené bezmoci formulovala v roce 1979 americká psycholožka Lenore Edna Walkerová, která vycházela ze své psychologické praxe s týranými ženami. Teorie naučené bezmoci vysvětluje, proč oběti domácího násilí zůstávají v násilném vztahu po velmi dlouhou dobu a nedaří se jim násilný vztah ukončit, případně se o jeho ukončení ani nepokoušejí. Teorie o naučené bezmoci vychází z teorie sociálního učení,

⁶⁹ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 638-641

⁷⁰ Srov. BEDNÁŘOVÁ, Z., MACKOVÁ K., WÜNSCHOVÁ, P., a kol. *Domácí násilí – zkušenosti z poskytování sociální a terapeutické pomoci ohroženým osobám*, s. 18

kdy k násilným a vyhoceným incidentům dochází neočekávaně, a proto oběti prožívají pocity ztráty veškeré kontroly nad situací a postupem času ztrácí motivaci na domácí násilí reagovat. Důsledkem je pocit naprosté bezmoci, úzkost, deprese, rezignace. Schopnost situaci řešit je značně omezena, zesiluje pocit, že k násilí dochází nevyhnutelně.⁷¹ Oběť domácího násilí se do stavu naučené bezmoci dostává postupně. Domácí násilí nelze logicky odůvodnit, veškerou moc má v rukou násilná osoba, která rozhoduje o životě oběti. Oběť nemá nad násilím žádnou kontrolu, není v jejích silách ovlivnit intenzitu ani četnost domácího násilí, což má za následek její pasivitu. V důsledku domácího násilí je oběť vyčerpaná a nemá dostatek sil k řešení, proto dochází k její rezignaci nad situací. Oběť nevěří, že by jí mohl kdokoli pomoci, již nevěří v možnost ukončení domácího násilí. Sociální izolace, která se často v násilných vztazích vyskytuje, má za následek to, že oběť již nedokáže posoudit, co je ve vztahu normální a co již ne, tato hranice se posunuje a postupně zkresluje. Oběť také často v důsledku psychického nátlaku ze strany násilníka začíná věřit, že domácí násilí je zasloužené, protože není schopná naplnit očekávání násilné osoby. Kvůli sociální izolaci je pro oběť také obtížné vyhledat pomoc třetí osoby, protože vztahy s rodinou a přáteli jsou mnohdy zpřetrhány.⁷²

3.4.2 Posttraumatická stresová porucha

Posttraumatickou stresovou poruchu lze definovat jako „*zpožděnou a/nebo protažovanou reakci na závažný stres nebo traumatickou událost. Rozvinutí symptomů hrozí u lidí, kteří zažili, pozorovali nebo byli vystaveni jedné nebo vícero událostem, které zahrnovaly skutečnou nebo hrozící smrt, vážné zranění nebo nebezpečí ublížení na zdraví vlastní nebo jiné osoby.*“⁷³ U osoby, která trpí posttraumatickou stresovou poruchou, dochází ke znovuprožívání traumatického zážitku. Toto znovuprožívání se může vyskytovat ve více podobách. Nejčastěji osoba trpí tíživými myšlenkami a představami o zažité události, zatěžujícími sny, flashbacky (pocity znovuprožívání traumatu), intenzivními psychickými nebo tělesnými reakcemi při konfrontaci s podněty připomínající traumatizující událost. Osoby trpící posttraumatickou stresovou poruchou

⁷¹ Srov. BURIÁNEK J., KOVAŘÍK J., ZIMMELOVÁ P., a kol. *Domácí násilí - násilí na mužích a seniorech*, s. 27-28

⁷² Srov. BEDNÁŘOVÁ, Z., MACKOVÁ K., WÜNSCHOVÁ, P., a kol. *Domácí násilí – zkušenosti z poskytování sociální a terapeutické pomoci ohroženým osobám*, s. 16

⁷³ Tamtéž, s. 49

se vědomě nebo nevědomě vyhýbají myšlenkám, pocitům, rozhovorům, aktivitám, místům nebo lidem, kteří souvisí s prožitým traumatem. Dalším projevem posttraumatické stresové poruchy je neschopnost vzpomenout si na okolnosti týkající se traumatu. Často se vyskytují obtíže projevit běžné pocity, může docházet ke snížení zájmu, k odcizení až odvrácení od blízkých osob. Osoby trpící posttraumatickou stresovou poruchou mají obtíže se spánkem, jsou podrážděné, mají potíže se soustředěním, mohou trpět nadměrnou bdělostí či přehnanou úzkostlivostí.⁷⁴

Při práci s obětí je důležité klást důraz na individualitu každé osoby a situace, i přesto lze vymezit některé společné charakteristiky, které v praxi napomáhají při řešení domácího násilí na seniorech. Je důležité upozorňovat na rizikové faktory, které s domácím násilím souvisí. Díky jejich znalosti může osoba ohrožená dříve rozpoznat, že to, co se jí děje, není normální. Znalost rizikových faktorů je také důležitá pro okolí, které může do násilného vztahu vstoupit zvenčí a podat ohrožené osobě pomocnou ruku při řešení. Při práci s obětí domácího násilí je důležité zohledňovat dopady násilí v rodině na ohroženého seniora.

⁷⁴ Srov. BEDNÁŘOVÁ, Z., MACKOVÁ K., WÜNSCHOVÁ, P., a kol. *Domácí násilí – zkušenosti z poskytování sociální a terapeutické pomoci ohroženým osobám* s. 49-50

4 Formy pomoci seniorům ohroženým domácím násilím

Předchozí kapitola vymezila určitá specifika seniorů, obětí domácího násilí. Komplexní teoretické porozumění je důležité pro efektivní řešení domácího násilí páchaného na seniorech. Tato kapitola se zaměřuje na možné formy pomoci seniorům, kteří jsou ohroženi domácím násilím. Každý případ domácího násilí páchaného na seniorech je individuální, záleží na typu vztahu mezi osobou ohroženou a násilnou, tedy jestli se jedná o partnerské násilí či transgenerační. Je důležité zaměřit pozornost na důkladné zmapování nepříznivé situace seniora, identifikovat možné rizikové faktory a hledat podpůrné zdroje řešení. Odborníci, kteří se zaměřují na řešení domácího násilí, mohou využívat širokou škálu nástrojů, které vedou k zajištění bezpečí seniora. Kroky, které bude senior za pomoci sociálního pracovníka podnikat, jsou v rukou seniora, sociální pracovník podporuje autonomii a odpovědnost klienta, předává mu veškeré informace srozumitelně a postupně s ním plánuje dílčí kroky, které povedou k naplnění cíle spolupráce. Z hlediska závažnosti, které domácí násilí pro seniora představuje, je mnohdy nutné do řešení zapojit další orgány, jako je Policie ČR a justice.

Komplexní systém pomoci pro osoby ohrožené domácím násilím v České republice představuje systém třech pilířů, které jsou vzájemně provázané. Jedná se o Policii České republiky, Intervenční centra a justici. Mimo tyto instituce mohou být do řešení domácího násilí na seniorech zapojeny další organizace či služby, například Bílý kruh bezpečí, častými institucemi, na které se jako první obrací ohrožení senioři, bývají např. pečovatelské služby, odbory sociální péče, ale také zdravotnická zařízení. Tří pilířový systém pomoci pro oběti domácího násilí byl zaveden s účinností od 1. 1. 2007 zákonem č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany proti domácímu násilí. Nelze však opomenout první významnou legislativní úpravu v rámci ochrany proti domácímu násilím, kdy dne 1. 6. 2004 nabyl účinnost zákon č. 91/2004 Sb., ve kterém je zakotvena trestně právní odpovědnost za trestný čin týrání osoby žijící ve společném obydlí, kdy tento trestný čin je zakotven v trestním zákoníku v paragrafu č. 199. Systém tří prolínajících se pilířů zajišťuje možnosti ochrany osob ohrožených domácím násilím cestou prevence, která zamezuje pokračování a eskalaci násilného jednání. Ochrana obětí domácího násilí směřuje k zajištění bezpečí přímo ve společném obydlí, které obývá osoba ohrožená s osobou násilnou, a to dočasným vynuceným opuštěním obydlí násilníkem. Oběť

prostřednictvím tohoto úkonu získává prostor a čas k dalším krokům, které povedou k řešení domácího násilí.⁷⁵ Ochrana prostřednictvím vynuceného odchodu násilníka ze společného obydlí je krokem, který dává seniorovi čas na rozmyšlenou, jaké kroky chce podniknout k zajištění vlastní bezpečí. Pozitivum tohoto preventivního opatření ve směru k seniorům je fakt, že ohrožený senior se zpravidla špatně vyrovnává s náhlými změnami. To, že senior zůstává ve svém přirozeném prostředí, představuje pozitivní faktor, který napomáhá v motivaci seniora domácí násilí řešit.

4.1 Institut vykázání násilné osoby

Policie České republiky může využívat institut vykázání násilné osoby ze společného obydlí v případech domácího násilí. Tento institut vymezuje zákon č. 273/2008 Sb. o Policii ČR v platném znění. Institut vykázání má preventivní charakter a opravňuje příslušníky Policie ČR vykázat násilnou osobu ze společného obydlí na dobu deseti dnů. V této době je násilné osobě zakázán vstup do společného obydlí, přibližování se k osobě ohrožené a její kontaktování. Policie zjišťuje, zda ve společném obydlí dochází k útokům se znaky domácího násilí, zaměřuje se na dlouhodobost, opakování, eskalaci a nerovné role aktérů.⁷⁶ Vykázání je Policií ČR využíváno k řešení akutní krizové situace spojené s domácím násilím, kdy je osobou ohroženou, sousedy, příbuznými či jinými osobami policie přivolána přímo do domácnosti, ve které k domácímu násilí dochází. Vykázání předchází proces vyhodnocení rizika dalšího útoku. Policisté se zaměřuje na zmapování vývoje násilí ve vztahu a předešlých incidentů. Policisté zjišťují, jestli již v místě bydliště dříve zasahovali. Policisté se dále zaměřují na to, zda má osoba ohrožená z osoby násilné strach a proč, zjišťují, zda si osoba ohrožená je schopná zajistit bezpečí vlastním přičiněním. Policie se také zaměřuje na minulost násilné osoby, zaměřují se na rizikové faktory, tedy jestli násilná osoba nepáchala v minulosti trestné činy nebo přestupky, potýká-li se se závislostí na alkoholu nebo na jiných návykových látkách, je držitelem zbraně atd. Významným faktorem je to, že policejní hlídka přijíždí přímo do domácnosti, ve které se domácí násilí odehrává. Policisté provádí šetření přímo v domácnosti, zajišťují stopy po násilí (zranění, potrhaný oděv, zničený nábytek). Násilné a ohrožené osobě by mělo být umožněno vyjádřit se odděleně, jinak hrozí, že ohrožený senior za přítomnosti násilné osoby z důvodu strachu

⁷⁵ Srov. PAPERSTEINOVÁ, L., NAVRÁTILOVÁ, J., BOTEK, L. *Domácí násilí – Příručka (nejen) pro pastorační pracovníky*, s. 46-47

⁷⁶ Srov. KOLEKTIV AUTORŮ. *Mlčení bolí*, s. 82-83

neuveďte pravdivý popis domácího násilí. V případech, kdy policii nepřivolá přímo ohrožený senior, ale například soused, senior často násilnou osobu omlouvá, nejčastěji v případech transgeneračního násilí. Může docházet k situaci, kdy ohrožený senior nepřizná policii závažnost situace ani stupňování incidentů, situaci bagatelizuje, hlavně v případech, kdy je policie přivolána poprvé. Je důležité zdůraznit, že o vykázání rozhoduje policie, právo rozhodnout o vykázání nemá osoba ohrožená. Vykázání násilné osoby ze společného obydlí trvá deset dnů, tuto dobu nelze zkrátit ani se souhlasem ohrožené osoby. V průběhu vykázání si může násilná osoba za přítomnosti policie vzít osobní věci a věci nezbytné pro výkon podnikání nebo povolání. Vykázaná osoba musí policii odevzdat klíče od společného obydlí. Vykázaná osoba je povinna opustit společné obydlí, do tohoto obydlí po dobu vykázání nevstupovat, nekontaktovat ohroženou osobu, čímž je myšlena osobní, telefonická a e-mailová komunikace či kontakt prostřednictvím sociálních sítí. Porušování vykázání může být vyhodnoceno jako přestupek, závažnější či opakované porušování vykázání může naplnit skutkovou podstatu trestného činu maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání, za který násilné osobě hrozí trest odnětí svobody až na dva roky. Účelem vykázání násilné osoby je především zajištění bezpečí pro oběť a zamezení dalším útokům ze strany násilníka. Vykázání zaručuje čas na rozmyšlenou pro ohroženého seniora, kterému jsou po vykázání nabídnuty další možnosti pomoci. Významnou pomocí pro osoby ohrožené domácím násilím, je zákonné kontaktování místně příslušným Intervenčním centrem do 48 hodin od vykázání, které nabízí své služby ve věci ochrany proti domácímu násilí ohrožené osobě. Policie má povinnost po vykázání do 24 hodin zaslat úřední záznam o vykázání příslušnému Intervenčnímu centru, soudu a pokud je v domácnosti přítomno nezletilé dítě, tak také příslušnému orgánu sociálně právní ochrany dětí.⁷⁷

4.2 Intervenční centra

Sociální služba Intervenční centrum je zakotvena v zákoně č. 108/2006 Sb. o sociálních službách. Tento zákon definuje Intervenční centrum jako sociální službu, která na základě vykázání ze společného obydlí, které provádí policie, nabízí ohrožené osobě pomoc nejpozději do 48 hodin od doručení kopie úředního záznamu o vykázání. Intervenční centrum dále poskytuje pomoc na základě žádosti osoby ohrožené násilným

⁷⁷ Srov. PAPERSTEINOVÁ, L., NAVRÁTILOVÁ, J., BOTEK, L. *Domácí násilí – Příručka (nejen) pro pastorační pracovníky*, s. 49-51

chováním nebo i bez takového podnětu. Forma poskytování sociální služby je ambulantní, terénní, některá Intervenční centra disponují také pobytovou formou služby v podobě krizových lůžek či krizového bytu. Terénní forma služby je při spolupráci se seniory ohroženými domácím násilím často využívána, protože v praxi dochází často k situacím, kdy seniorův zdravotní stav nedovoluje navštívit organizaci ambulantně. Pracovníci Intervenčních center mohou navštívit seniora přímo v místě jeho bydliště, nejčastěji je tato možnost využívána po vykázaní násilné osoby, kdy je obydlí seniora bezpečné. Pokud se senior nejprve obrátí na Intervenční centrum, nechce volat policii, tedy násilná osoba je stále ve společném obydlí se seniorem, pracovníci hledají další možnosti realizace osobní schůzky. Pokud se senior nemůže dostavit osobně do Intervenčního centra z důvodu větší vzdálenosti od místa bydliště či ze zdravotních důvodů, pracovníci jsou schopni domluvit osobní schůzku např. na sociálním odboru městského úřadu či na obecním úřadě v místě bydliště seniora, případně v jiné sociální službě. Intervenční centrum svým klientům poskytuje dle zákona o sociálních službách tyto základní činnosti: sociálně terapeutické činnosti a pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí. Pobytová forma služby poskytuje ubytování, poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy. Služba dále zajišťuje spolupráci a vzájemnou informovanost mezi Intervenčními centry v rámci celé České republiky.⁷⁸

Intervenční centra představují jeden z pilířů ochrany osob ohrožených domácím násilím. Činnost Intervenčních center navazuje na institut vykázaní násilné osoby ze společné domácnosti. Pracovník ohrožené osobě nabízí služby Intervenčního centra, poskytuje potřebnou pomoc a podporu v řešení domácího násilí. Pomoc obětem domácího násilí Intervenční centra poskytují na základě jejich žádosti, případně i bez jejich žádosti, ale s jejich souhlasem. Mezi klienty Intervenčních center řadíme také osoby ohrožené následným stalkingem. Klienty Intervenčního centra tvoří dále osoby z okolí ohrožených osob, tedy členové rodiny, přátelé, kolegové, sousedí, kteří si neví rady, jak osobě ohrožené pomoci a chtějí se poradit s odborníkem. Spolupráce osoby ohrožené domácím násilím je založena na jejím souhlasu, nikdy není do spolupráce nucena. Mezi principy Intervenčního centra řadíme diskrétnost, bezplatnost, mlčenlivost, zajištění bezpečného prostoru, možnost využívat službu anonymně.

⁷⁸ Srov. Zákon č. 108/2006 sb. o sociálních službách, par. 60 a

Pracovníci Intervenčních center poskytují svým klientům bezprostřední individuální psychologickou pomoc prostřednictvím krizové intervence, emocionální a psychologické podpory. Intervenční centra zajišťují bezpečné prostředí, ve kterém může klient ventilovat své emoce, zpracovat krizovou situaci a vyznat se v ní. Pracovník poskytuje klientovi základní a odborné sociální a sociálně právní poradenství. Sociální pracovník poskytuje odborné poradenství v oblasti bydlení, zajištění financí, hledání zaměstnání, provází klienta trestním řízením, sepisuje právní návrhy, sestavuje s klientem bezpečnostní plán a zprostředkovává kontakty na jiné organizace a instituce, aby pomoc byla komplexní. Intervenční centra úzce spolupracují s policií, soudy, s okresním státním zastupitelstvím, odbornými lékaři, krizovými centry, s orgány sociálně právní ochrany dětí, s azylovými domy, s občanskými poradnami, s úřady práce atd. Intervenční centra poskytují také doprovody svým klientům, například na policii při podání trestního oznámení, k soudům či do jiných služeb a organizací.⁷⁹

4.2.1 Sestavování bezpečnostního plánu

Jednou ze základních činností, kterou pracovníci Intervenčních center se svými klienty vykonávají, je sestavování individuálních bezpečnostních plánů. Bezpečnostní plán se s klientem sestavuje po zmapování jeho situace a rizik s ní spojených. Bezpečnostní plán je vždy sestavován na míru konkrétního klienta a dle okolností situace, ve které se nachází.

V praxi jsou časté případy, kdy se osoba ohrožená domácím násilím vrací zpět do společného obydlí, kde je i osoba násilná. V případě ohrožených seniorů k těmto situacím dochází např. v případech, kdy je senior výlučným vlastníkem nemovitosti, ve které k domácímu násilí dochází a senior není připraven násilnou osobu z jeho obydlí vyhodit. Dalším příkladem je situace, kdy senior nemá kam jít a nabízené možnosti náhradního bydlení pro něj nejsou akceptovatelné, senior nechce opustit své přirozené prostředí, není připraven na změnu a v obydlí chce zůstat, i přes vědomí, že ve stávajícím obydlí může dojít k dalšímu vyhrcovanému incidentu. Dalším příkladem je situace, kdy násilná osoba nebyla policií vykázána, není zajištěno náhradní bydlení pro ohroženého seniora nebo chce senior v soužití s násilníkem setrvat. Při vytváření

⁷⁹ Srov. PAPERSTEINOVÁ, L., NAVRÁTILOVÁ, J., BOTEK, L. *Domácí násilí – Příručka (nejen) pro pastorační pracovníky*, s. 52-53

bezpečnostního plánu je stěžejní vyhodnotit rizikové faktory a brát ohledy na aktuální situaci. Ohrožená osoba je motivována, aby činila kroky k zajištění vlastního bezpečí a k minimalizaci ohrožení. V případech, kdy se ohrožená osoba vrací do společného obydlí s násilnou osobou, zvyšuje se tím riziko pokračování a eskalace násilí. Důležité je mapovat zdroje oběti, které mohou být další oporou při zajištění bezpečí. Důraz je kladen na to, aby se ohrožená osoba svěřila o zažívaném násilí někomu ze svého okolí, nejčastěji jsou to sousedé, rodina či přátelé. Tyto osoby mohou v případě potřeby poskytnout oporu a pomoc, oběť u nich může přespát, může si u nich uschovat náhradní klíče, klíče od auta, důležité dokumenty a důkazy o domácím násilí, finance, oblečení, léky a další nezbytné věci pro odchod od násilníka. Dalším možným krokem při bezpečnostním plánování je domluvený signál se sousedy v případě ohrožení a eskalace domácího násilí, načež sousedé přivolají pomoc. Ohrožená osoba by měla znát důležitá telefonní čísla, důležité je nosit u sebe neustále mobilní telefon, pro případ nutnosti přivolání pomoci. S ohroženou osobou je řešena situace akutního násilí, kdy by se oběť měla vyhýbat místnostem, ze kterých je obtížné uniknout nebo kde je možné ji uzamknout. Ohrožená osoba by měla mít připravené únikové cesty z obydlí, i případné důvody pro odchod. V případě odchodu od násilné osoby do náhradního bydlení, např. kdy je sociálním pracovníkem zajištěno bydlení v domě s pečovatelskou službou, je nutné toto důkladně plánovat. Doporučuje se násilnou osobu o tomto kroku předem neinformovat, protože může dojít k eskalaci násilí. Odchod je nejvhodnější učinit v době, kdy násilná osoba není doma, je např. vykázána, je jí zakázán vstup do obydlí po určitou dobu soudně. Při bezpečnostním plánování je kladen důraz na uschování si důležitých dokumentů a dokladů, jelikož násilná osoba má často tendence dokumenty ničit. Mezi tyto dokumenty patří průkaz totožnosti, řidičský průkaz, rodné listy, kartičky zdravotní pojišťovny, důkazy o domácím násilí, jako jsou lékařské zprávy, policejní záznamy, důležitá usnesení soudů, nájemní smlouvy, pracovní smlouvy, evidenční listy, ale také finance.⁸⁰

4.2.2 Předběžné opatření ve věci ochrany proti domácímu násilí

Jednou ze základních činností Intervenčních center je sepisování soudních návrhů s klienty. Některá Intervenční centra sepisují s klienty soudní návrhy, jako jsou návrhy

⁸⁰ Srov. PAPERSTEINOVÁ, L., NAVRÁTILOVÁ, J., BOTEK, L. *Domácí násilí – Příručka (nejen) pro pastorační pracovníky*, s. 53-55

na úpravu poměrů k nezletilým dětem, návrhy na rozvod, žaloby o vyklizení atd., jiná Intervenční centra v těchto náležitostech odkazují na jiné sociální služby či jiné odborníky, nejčastěji advokáty. Všechna Intervenční centra s klienty sepisují předběžná opatření ve věci ochrany proti domácímu násilí, jelikož tento návrh a jeho sepsání patří mezi základní činnosti Intervenčních center.

Předběžné opatření v civilním právu je podáváno zpravidla v případech, kdy policie vykáže násilnou osobu ze společného obydlí na deset dní. Pokud však těchto deset dnů není dostačujících pro vyřešení krizové situace spojené s domácím násilím a ohrožení by po uplynutí deseti dnů stále trvalo, může oběť podat návrh na vydání předběžného opatření podle par. 400 zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních. Návrh na vydání předběžného opatření však může být podán i bez návaznosti na vykázení. Návrh na vydání předběžného opatření musí obsahovat skutečnosti, kvůli kterým je pro ohroženou osobu společné bydlení s násilnou osobou nesnesitelné, jelikož v něm dochází k domácímu násilí, případně musí popsat, v čem spočívá její nežádoucí sledování nebo obtěžování. Návrh musí obsahovat popis vývoje společného soužití s násilnou osobou, důležité je popsat násilné incidenty a podložit je důkazy (lékařskými zprávami, fotkami zranění, policejními zprávami či úředními záznamy o vykázení). Soud rozhodne o podaném návrhu na předběžné opatření do 48 hodin, a to bez soudního jednání. Pokud soud rozhodne kladně a návrh na předběžné opatření schválí, uloží násilné osobě, aby opustila společné obydlí, jakož i jeho bezprostřední okolí, násilná osoba se nesmí zdržovat ve společném obydlí a nesmí do něj vstupovat, nesmí vstupovat do okolí společného obydlí a zdržovat se v něm. Dále se násilná osoba musí zdržet setkávání s ohroženou osobou, nesmí ji kontaktovat, sledovat a obtěžovat. Předběžné opatření trvá jeden měsíc. Předběžné opatření může být na základě návrhu prodlouženo až na dobu půl roku. Návrh na prodloužení předběžného opatření s klientem může také sepsat pracovník Intervenčního centra. Podáním návrhu na prodloužení předběžného opatření se doba jeho trvání prodlužuje do doby, než o něm soud pravomocně rozhodne. K tomuto rozhodnutí soud zpravidla nařídí soudní stání. Při rozhodování o prodloužení předběžného opatření soud bere v úvahu zejména trvání

stavu ohrožení navrhovatele, majetkové a bytové poměry účastníků řízení a další probíhající řízení mezi účastníky.⁸¹

4.3 Telefonické nonstop linky

Telefonické linky jsou důležitou formou pomoci obětem domácího násilí. Často představují první krok, který oběť učiní pro řešení domácího násilím. Senioři jako osoby ohrožené domácím násilím využívají pomoc prostřednictvím telefonických linek poměrně často, jelikož je tato forma pomoci pro ně snadno dostupná. Telefonické linky zaručují anonymitu a dostupnost, často je využívají izolovaní senioři, kteří mohou být omezeni ve svých pohybových schopnostech. Senior má často potřebu o situaci mluvit, avšak má obavy obrátit se na někoho z okolí. Možnost mluvit s někým telefonicky pro seniora představuje velkou úlevu, necítí se v situaci zcela sám. Odborné poradenství poskytované pracovníky telefonních linek představuje často prvotní informace o tom, že domácí násilí lze řešit, že existují nástroje pro ochranu ohroženého seniora, čímž poskytují oběti naději, že se její situace může změnit.

Telefonickou nonstop linku pro oběti kriminality a domácího násilí provozuje Bílý kruh bezpečí. Bílý kruh bezpečí je zapsaný spolek působící již od roku 1991 na území celé České Republiky. Cílovou skupinou Bílého kruhu bezpečí jsou oběti a svědci trestných činů a pozůstalé osoby po obětech trestných činů. Bílý kruh bezpečí se svými klienty pracuje na znovuoživení pocitu bezpečí, zajištění životních potřeb v oblasti bydlení, financí či zaměstnání. Stěžejní část poskytované služby představuje právní pomoc při trestních řízeních, poskytnutí informací o právech obětí trestných činů, provázení a poskytnutí informací ohledně odškodnění. Pracovníci spolku, převážně psychologové a sociální pracovníci poskytují svým klientům právní informace, psychologické a sociální poradenství a praktické rady a informace. Bílý kruh bezpečí poskytuje své služby prostřednictvím nonstop linky, dále provozuje síť poraden po celé České republice, kde je možné vyhledat pomoc osobně.⁸²

Bílý kruh bezpečí provozuje nonstop linku pro oběti kriminality a domácího násilí s názvem Dona Linka. Na čísle 116 006 pracují kvalifikovaní odborníci, kteří poskytují volajícím obětem kriminality a domácího násilí pomoc s orientací v aktuální

⁸¹ Srov. PAPERSTEINOVÁ, L., NAVRÁTILOVÁ, J., BOTEK, L. *Domácí násilí – Příručka (nejen) pro pastorační pracovníky*, s. 55-57

⁸² Srov. Bílý kruh bezpečí, z.s., Dostupné na WWW: <http://www.bkb.cz/>

situaci, nabízí volajícím empatický přístup, důvěru a zároveň zachování anonymity, pokud je to přání volajícího. Odborníci pracující na Dona lince jsou připraveni poskytnout telefonní krizovou intervenci, odborné poradenství, motivují volajícího k aktivnímu přístupu. Při telefonním rozhovoru pracovník může s volajícím klientem sestavit individuální bezpečnostní plán a tím snížit riziko ohrožení osoby. Pracovník klientovi zprostředkuje informace o možnostech pomoci, nabízí informace o sociálně právních a trestně právních opatřeních. Pracovník poskytuje klientovi kontakty na další organizace, které jsou v jeho okolí, na které by se klient mohl obrátit osobně a tím aktivně řešit nepříznivou situaci. Pokud však klient není připraven k tomuto kroku, nabízí pracovník možnost dalšího telefonického kontaktu prostřednictvím krizové linky.⁸³

Další organizací, která provozuje nonstop telefonní linku, je organizace Život 90. Specifické pro tuto telefonní linku je, že se zaměřuje právě na cílovou skupinu seniorů. Život 90 neprovozuje pouze telefonní nonstop linku, zaměřuje se na pomoc seniorům v různých oblastech života. Cílem Života 90 je podpora soběstačných seniorů v samostatnosti a pomoc v rozhodování o vlastním životě. Život 90 pracuje dále se seniory, které začínají ztrácet fyzické a psychické síly, těmto seniorům poskytují potřebnou podporu a pomoc. Dále se Život 90 zaměřuje také na pečující osoby. Život 90 provozuje pečovatelskou službu, tíšňovou péči, odlehčovací službu, poskytuje odborné sociální poradenství, psychologické a mezigenerační poradenství, provozuje centrum aktivního stáří a linku důvěry, tzv. senior telefon.⁸⁴

Senior telefon Života 90 je bezplatná telefonní nonstop linka, která zaručuje anonymitu a odbornost. Na čísle 800 157 157 se klientům starším 60 let věnuje odborník, který s volajícími klienty nejčastěji mluví o jejich osamělosti, ztrátě smyslu života, o úmrtí někoho z blízkých, o zdravotních či psychických problémech, často jsou rozhovory zaměřeny na mezilidské a rodinné vztahy. Klient se může svěřit s nastalou krizovou situací, která ohrožuje jeho zdraví či život. Pracovníci na senior telefonu poskytují volajícím klientům odborné rady a zprostředkují další kontakty v oblasti domácího násilí.⁸⁵

⁸³ Srov. Tamtéž

⁸⁴ Srov. Život 90, z. ú. Dostupné na WWW: <<http://www.zivot90.cz/>>

⁸⁵ Srov. Život 90, z. ú. Dostupné na WWW: <<http://www.zivot90.cz/>>

Nonstop linky mohou představovat pro seniory, kteří jsou ohroženi domácím násilím velkou pomoc. Volání na linku může být prvním krokem, který se senior odhodlá učinit v řešení zažívaného domácího násilí. Nonstop linky senior může vyhledat v případech, kdy se o své tíživé situaci, kterou doma zažívá, bojí svěřit někomu z okolí, má strach, že mu nikdo nebude věřit, případně zažívá pocity viny, situace se pro něj stává nesnesitelnou a své emoce potřebuje ventilovat. Na telefonní linky často volají osoby v krizi bezprostředně po vyhocení situace, po eskalaci násilí. Pracovníci na telefonních linkách jsou vzděláni v poskytování telefonické krizové intervence, která vede k překonání akutní krize a celkovému psychickému zklidnění. Ve fázi akutní krize bezprostředně po eskalaci domácího násilí je často vysoká motivace oběti ke změně. Proto jsou telefonní linky pro oběti domácího násilí velmi důležité. Pracovníci na těchto linkách klienty dále motivují v aktivním přístupu při řešení závažných situací spojených s domácím násilím, poskytují návazné služby volajícím klientům a podporují je v krocích, které povedou k zajištění jejich bezpečí.

Systém ochrany proti domácímu násilí zahrnuje Policii ČR, Intervenční centra a justici, jejich kompetence na sebe navazují a vzájemně se prolínají. Významným nástrojem, který zamezuje v eskalaci domácího násilí je institut vykázaní. Komplexní pomoc poskytují Intervenční centra, která nabízí své služby ohroženým osobám a pracují s nimi na zajištění bezpečí prostřednictvím široké škály služeb, reagují na potřeby svých klientů a provázejí je při krocích, které vedou z vymanění se z kruhu domácího násilí. Důležitou pomoc v síti služeb pro oběti domácího násilí představují také telefonní nonstop linky, které poskytují snadno dosažitelnou pomoc prostřednictvím telefonního rozhovoru o tíživé situaci spojené se zažívaným domácím násilím a zprostředkování návazných služeb pro řešení domácího násilí.

5 Etika v sociální práci s oběťmi domácího násilí

Tato kapitola se podrobněji zaměří na etiku v sociální práci, s ohledem na spolupráci sociálního pracovníka se seniorem, který je ohrožen domácím násilím. Zdrojem pro tuto kapitolu bude Etický kodex společnosti sociálních pracovníků České republiky a z něj vycházející hodnoty. Etický přístup je založen na respektu ke klientovi, empatickém přístupu a neuplatňování moci pracovníka nad klientem. Jak již bylo zdůrazněno v předchozích kapitolách, oběti domácího násilí jsou pod neustálým tlakem a kontrolou ze strany násilné osoby, tím postupně ztrácí sebedůvěru a odpovědnost nad svým vlastním životem. Úkolem sociálního pracovníka je klást důraz na uznání lidské důstojnosti a práv klienta a na obnovení jeho sebedůvěry a odpovědnosti za svůj život. Dle Matouška „oběť potřebuje podporu, zaměřenou na obnovení nebo vybudování její vnitřní síly.“⁸⁶

5.1 Etika v sociální práci

Dle slovníku sociální práce představuje etika v sociální práci soubor mravních zásad, kterými by se měl sociální pracovník řídit a dodržovat je.⁸⁷ „Smyslem etiky v oboru sociální práce je zejména pracovníkům umožnit, aby příslušné etické principy a hodnoty rozeznal a dovedl s nimi pracovat v příslušném kontextu.“⁸⁸ Hodnoty Matoušek definuje jako „vše, co považujeme za významné a důležité. Jsou to normativní standardy, které mají vliv na naše rozhodnutí pro jednu z možných alternativ jednání.“⁸⁹

Při výkonu sociální práce vyvstávají situace či okolnosti, které s sebou nesou etické otázky a požadavky, se kterými se sociální pracovník musí umět vypořádat. Sociální pracovník se kromě platné legislativy při výkonu své profese opírá také o etické kodexy. Etické kodexy obsahují etické zásady a pravidla, které sociální pracovník zohledňuje při svém etickém hodnocení. Etické kodexy však neodpovídají na veškeré etické problémy či dilemata, ke kterým při spolupráci s klientem může docházet. Ze své podstaty to etické kodexy ani umět nemohou, jelikož představují obecné deklarativní dokumenty, tudíž nemohou obsahovat konkrétní návody, jak se s etickými dilematy vypořádat. Mezi dilemata, se kterými se sociální pracovník ve své každodenní praxi

⁸⁶ MATOUŠEK, O., *Sociální práce v praxi*, s. 241

⁸⁷ Srov. Tamtéž, s. 63

⁸⁸ FISCHER, O., MILFAIT, R. *Etika pro sociální práci*. s. 20

⁸⁹ MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*, s. 22

potkává, řadí Musil dilema mezi komplexními a zjednodušenými cíli, dilema mezi množstvím klientů a kvalitou poskytované služby, dilema mezi procedurálním a situačním přístupem k problémům klienta, dále dilema mezi jednostranností a symetrií vztahu s klienty, častým dilematem je také poskytnutí či neposkytnutí materiální a nemateriální pomoci a v neposlední řadě dilema mezi snahou včas zasáhnout a obavou z unáhleného zásahu.⁹⁰ Etické kodexy prohlubují etické cítění pracovníka a zvyšují jeho vnímavost k etickému jednání. Sociální pracovník rozvíjí vlastní schopnosti, uvádí v soulad své právní a morální vědomí, osvojuje si profesní morálku. Toto činí na základě poznání a uznání mravních idejí, norem a hodnot. Sociální pracovník poznává a rozvíjí hodnoty a svým praktickým jednáním je přeměňuje na životní realitu.⁹¹

Sociální pracovník při spolupráci s klientem zohledňuje rozumové zdůvodnění morálního rozhodnutí s ohledem na etické principy a hodnoty sociální práce. Sociální pracovník se zaměřuje na taková řešení, která podporují spokojenost klienta a uspokojují jeho potřeby. Je důležité zdůraznit, že lidské potřeby a jejich saturaci vnímá každý člověk individuálně, potřeby se mohou v průběhu života měnit. Proto je důležité s klientem hledat odpověď na otázku, co pro něj znamená dobrý, bezpečný a spokojený život a jakým způsobem je možné takového života dosáhnout? Po zodpovězení této otázky přichází na řadu akce, tedy jednání. Postup jednání by měl být obdobný u klientů, kteří se potýkají s podobnou nepříznivou životní situací s ohledem na individualitu každého klienta. V těchto případech se nejedná o porušení individuálního přístupu ke klientovi, ale o postup, který zabraňuje upřednostňování jedněch klientů před druhými. Sociální pracovník musí vždy reflektovat své jednání vzhledem k profesním a obecným hodnotám.⁹²

5.2 Etický kodex společnosti sociálních pracovníků České republiky

Nyní se zaměřím na využívání Etického kodexu společnosti sociálních pracovníků České republiky při výkonu sociální práce s ohroženými seniory.

⁹⁰ Srov. MUSIL, L., *Dilemata práce s klienty v organizaci*, s.45

⁹¹ Srov. MÁTEL, A. et. al. *Etika sociálnej práce*, s. 18.

⁹² Srov. MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*, s. 23-24

Etický kodex společnosti sociálních pracovníků ČR uvádí, že sociální práce je založena na hodnotách demokracie, lidských práv a sociální spravedlnosti.⁹³ Sociální práce se jako plnohodnotná profese na našem území mohla plně rozvíjet až po ukončení vlády komunistické strany, která nepřikládala sociální práci váhu, spíše naopak. Proto je hodnota demokracie stěžejní pro plný rozkvet sociální práce v České republice. Lidská práva a sociální spravedlnost jsou hodnoty, které k sociální práci neodmyslitelně patří. Sociální pracovník přistupuje ke každému klientovi s respektem k jeho právům. Lidská práva oběti v násilném vztahu jsou pošlapávána násilnou osobou, která k oběti zpravidla přistupuje tak, jako by ani žádná lidská práva neměla, případně je přesvědčena o tom, že o právech oběti může rozhodovat. V násilném vztahu dlouhodobě dochází k porušování lidských práv oběti, a proto oběť postupně začíná tento přístup považovat za normu. Je důležité, aby sociální pracovník respektoval lidská práva seniora, oběti domácího násilí, kladl důraz na jejich dodržování a tímto jednáním s klientem narovnával jeho vnímání vlastních práv. Sociální pracovník se v otázce lidských práv opírá o mezinárodní dokumenty, a to především o Všeobecnou deklaraci lidských práv a Chartu lidských práv. Důraz je kladen i na Ústavu České republiky a Listinu základních práv a svobod.

Mezi další etické zásady, které sociální pracovník při práci s klientem uplatňuje, řadí kodex respekt sociálního pracovníka ke klientovi. Pracovník respektuje jedinečnost každého klienta. Etický kodex apeluje na to, aby sociální pracovník v žádných ohledech nediskriminoval klienta na základě jeho věku, pohlaví, rodinného či zdravotního stavu nebo s ohledem na to, jak se podílí na životě celé společnosti. Dopady domácího násilí mohou negativně ovlivnit seniorovo fyzické i psychické zdraví. Senior se může potýkat s psychosomatickým onemocněním, případně se snížením soběstačnosti. Pracovník ke každému klientovi přistupuje s respektem a uplatňuje individuální přístup, vzhledem ke konkrétním okolnostem života seniora. Senior, který se stal obětí domácího násilí často vykazuje znaky ambivalentního chování vůči násilné osobě, často potřebuje delší čas na rozhodnutí o krocích, které chce podniknout, má strach ze změny, je nedůvěřivý. Sociální pracovník respektuje klientovo právo na seburčení a seberealizaci.⁹⁴ Sociální pracovník posiluje klienta v krocích, které povedou k řešení jeho nepříznivé sociální situace, spojené se zažívaným domácím násilím. Klient si s podporou pracovníka

⁹³ Srov. Společnost sociálních pracovníků ČR, Dostupné na WWW: http://www.socialnipracovnici.cz/public/upload/image/eticky_kodex_sspr.pdf

⁹⁴ Srov. Tamtéž

stanovuje cíl spolupráce, společně poté plánují a naplňují kroky, které vedou k řešení situace, zajištění bezpečí a uspokojování jeho potřeb. Sociální pracovník respektuje rozhodnutí ohrožené osoby, i když s ním nesouhlasí, přistupuje ke klientovi s úctou k jeho autonomii. Při práci s osobami ohroženými domácím násilím je stěžejní tuto zásadu neustále reflektovat. Při sociální práci s ohroženými seniory dochází k situacím, kdy po dlouhodobější spolupráci klienta s pracovníkem, kdy se oběti za podpory pracovníka podařilo vymanit ze vztahu s násilnou osobou, se náhle rozhoduje, že se k násilné osobě opět vrátí, vztah či soužití obnoví. Při práci se seniory je tento zvrát posílen tím, že násilnou osobou je často potomek nebo vnouče seniora, kdy příbuzenský vztah umocňuje tendence násilné chování promíjet. Tyto momenty při spolupráci s klientem, který zažíval závažné domácí násilí a podařilo se mu z násilného vztahu vymanit, ale poté se rozhoduje v násilném soužití opět pokračovat, mohou být pro pracovníka nepochopitelné, může být pro pracovníka těžké toto klientovo rozhodnutí přijmout. Sociální pracovník však nemá právo rozhodovat o klientově životě, musí jeho rozhodnutí respektovat bez předsudků. Jistě by nebylo eticky přijatelné klienta přemlouvat, ať tento krok neučiní. Sociální pracovník si je vědom rizika, které je s návratem k násilné osobě spjato, ohroženou osobu upozorňuje na možná rizika a důsledky jejího rozhodnutí. Důležité je nicméně to, že konečné rozhodnutí je vždy na klientovi. Sociální pracovník klienta podporuje, motivuje a oceňuje během spolupráce, připravuje klienta na postupné snižování podpory, kdy jej zmocňuje k tomu, aby byl schopen naplňovat své vlastní potřeby, bez pomoci sociálního pracovníka. V případech, kdy seniorova soběstačnost již není dostačující, aby si sám zajistil vlastní potřeby, pracovník poskytuje potřebnou péči a podporuje jej v činnostech, které mu jeho zdravotní, psychický a sociální stav dovolují. Případně pracovník zprostředkuje další služby, které klientovi pomůžou naplňovat jeho potřeby a cíle.

Etický kodex ve své druhé části jmenuje pravidla etického chování sociálního pracovníka. Z těchto pravidel vycházejí hodnoty, na které ve výkonu své profese sociální pracovník klade velký důraz, posilují ho a utvrzují ve výkonu kvalitní sociální práce. Sociální pracovník vede a podporuje klienta v převzetí odpovědnosti nad svým životem. Při práci s oběťmi domácího násilí je toto jednání pracovníka velmi důležité, jelikož klient ztrácí v důsledku dlouhodobého domácího násilí, moci a kontroly ze strany násilníka svou samostatnost a kompetence k rozhodování a vedení vlastního života. Pracovník zmocňuje klienta k tomu, aby byl sám schopen činit rozhodnutí a

kroky, které povedou ke stabilizaci jeho situace, posiluje klientovo sebevědomí, jelikož sám klient je největším expertem na svůj život. Sociální podporu poskytuje sociální pracovník bez jakékoli formy diskriminace. Sociální pracovník je vázán mlčenlivostí, respektuje klientovo právo na soukromí a důvěrnost jeho sdělení. Pro klienta není jednoduché se svěřit o své obtížné životní situaci, spojené se zažívaným domácím násilím. Pracovník buduje s klientem důvěrný vztah, klade důraz na bezpečné prostředí a nehodnotící postoj. Sociální pracovník je schopen sebereflexe, zohledňuje své limity a vždy jedná ve prospěch klienta. Sociální pracovník jedná s klientem empaticky.⁹⁵

5.3 Lidská důstojnost

Domácí násilí představuje jednání proti lidské důstojnosti oběti. Při práci se seniorem, který je obětí útoků proti jeho lidské důstojnosti, musí sociální pracovník k lidské důstojnosti klienta přistupovat obzvláště citlivě.

Pollard vymezuje důstojnost dvěma významy. První význam vymezuje lidskou důstojnost, která se vztahuje k životním podmínkám člověka, k jeho chování a okolí. Druhý význam označuje důstojnost jako hodnotu, která se týká všech osob bez rozdílu. Důstojnost vychází z latinského dignus, což v překladu znamená cena nebo hodnota. Důstojnost je definována jako úcta, kterou dlužíme druhým osobám, vůči jejich inherentní hodnotě, jako lidských bytostí.⁹⁶ Na důstojnost tedy může být pohlíženo ze dvou hledisek. První hledisko označuje důstojnost jako vlastnost, vyplývá z určitých okolností. Toto hledisko však nikdy nesmíme zaměňovat s druhým významem, který označuje důstojnost jako hodnotu, která je vlastní všem lidem po celý jejich život a toto pojetí lidské důstojnosti promítáme do sociální práce. Rotter popisuje lidskou důstojnost následovně: *„člověk je jako jediná živá bytost schopná o sobě přemýšlet, být svým pánem a určovat svůj vlastní život. Tato schopnost tvoří také jeho důstojnost. Není proto přípustné disponovat jiným člověkem, jako nějakou věcí a používat ho jako prostředku pro cizí cíle. On sám má právo o sobě rozhodovat.“*⁹⁷ Rotter klade důraz na odpovědnost člověka, která tvoří jeho důstojnost. Je důležité, aby sociální pracovník klienta podporoval v převzetí odpovědnosti nad svým životem. Sociální pracovník nemá žádné právo rozhodovat o životě klienta, manipulovat jej ke krokům, které chce

⁹⁵ Srov. Společnost sociálních pracovníků ČR, Dostupné na WWW:

http://www.socialnipracovnici.cz/public/upload/image/eticky_kodex_ssper.pdf

⁹⁶ Srov. POLLARD, B. *Eutanazie - ano či ne?*, s. 49

⁹⁷ ROTTER, H. *Důstojnost lidského života: Základní otázky lékařské etiky*, s. 25

pracovník, ale klient ne. Takové jednání by nerespektovalo lidskou důstojnost klienta. Rozhodnutí je vždy v rukou klienta, na základě jeho lidské důstojnosti. Pracovník poskytuje dobré podmínky a informace, aby toto rozhodnutí mohl klient učinit sám.

Důstojnost je nám zaručovaná Listinou základních práv a svobod, která ukotvuje právo na lidskou důstojnost v čl. 10. „*Každý má právo, aby byla zachována jeho lidská důstojnost, osobní čest, dobrá pověst a chráněno jeho jméno.*“⁹⁸ Lidská důstojnost nemůže být nikým odejmuta. V 1. čl. Listiny základních práv a svobod je uvedeno: „*Lidé jsou svobodní a rovní v důstojnosti a právech.*“⁹⁹ Násilná osoba se seniorem ohroženým domácím násilím jedná jako s prostředkem k naplnění vlastních potřeb a cílů, bez ohledu na seniorovu lidskou důstojnost. Úkolem sociálního pracovníka je tento vzorec narovnávat. Respekt ke klientovi a jeho nepodmíněné lidské důstojnosti bez ohledu na věk, zdravotní stav či sociální postavení, zmocňuje klienta v převzetí odpovědnosti nad svými rozhodnutími a v přijetí vlastní důstojnosti.

5.4 Přístup sociálního pracovníka

Při práci se seniorem, který se stal obětí domácího násilí je důležité klást důraz na empatický přístup ke klientovi. Stěžejní je respekt ke klientově autonomii a právu na sebeurčení. Během spolupráce s ohroženými seniory často dochází k nečekaným zvratům v jejich rozhodování. Pro pracovníka jsou tyto situace častým zdrojem etických problémů či dilemat. Stálé reflektování hodnot sociální práce napomáhá pracovníkovi v profesionálním a etickém přístupu ke klientovi i v případech, kdy sociální pracovník nesouhlasí s rozhodnutím klienta.

Pro práci s ohroženým seniorem je stěžejní znát projevy oběti a možné důsledky domácího násilí, které byly popsány v předešlých kapitolách. Tyto znalosti napomáhají pracovníkovi v pochopení a akceptaci chování a rozhodnutí klienta, které může v očích pracovníka vypadat jako nelogické, marné nebo nebezpečné. Pracovník nemá právo dělat rozhodnutí za klienta, nesmí zneužívat svého postavení a moci vůči klientovi. Sociální pracovník musí klienta podporovat v převzetí odpovědnosti za svůj život a napomáhat klientovi odejmout odpovědnost za násilné jednání pachatele. O oběti

⁹⁸ Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky, Dostupné na WWW: <http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>

⁹⁹ Tamtéž na www.psp.cz/docs/laws/listina.html

domácího násilí rozhoduje násilná osoba, proto sociální pracovník musí klienta vést k tomu, že toto není v pořádku, nesmí zaujímat nadřazený postoj nad klientem, naopak musí vrátit odpovědnost do rukou klienta a zmocňovat jej k jeho vlastním rozhodnutím.

Sociální pracovník přijímá ohroženého seniora bez hodnocení, bez předsudků či stigmatizování. Důležité je navázat vzájemnou důvěru, kterou často není snadné získat. Klient může být nedůvěřivý či podezřívavý. Oběť domácího násilí má tendence omlouvat násilníka a jeho násilné jednání, obviňuje sama sebe, zlehčuje násilí, chová se vyhýbavě, může zapomínat důležité incidenty, což může na pracovníka působit nepravdivým dojmem. Pro pracovníka může být velmi obtížné se v situaci klienta orientovat.

Při poskytování krizové intervence je kladen důraz na vytvoření bezpečného prostoru (klidná místnost, soukromí, nápoje, deka atp.), kde se oběť může světit. V rámci budování důvěry informuje pracovník oběť, že je vázán mlčenlivostí a to, co během konzultací zazní, zůstane pouze mezi nimi. Oběti mají časté obavy z toho, že se násilná osoba dozví o všem, co dělají, tyto obavy pracovník respektuje a vnímá jako naprosto oprávněné. K obětem se pracovníci chovají citlivě, jsou empatictí, trpěliví v komunikaci i rozhodnutích obětí, nikam nepospíchají, oběti mají často problém hovořit, zabíhají od popisu důležitých incidentů a informací k jiným, pro ně v tu chvíli stěžejním tématům. Pracovníci nemají nátlakem informace, dávají oběti prostor k tomu, aby hovořila, o čem. Oběti takový přístup mnohdy neznají, mohou být zaskočené, nedůvěřivé. Pracovníci ujišťují pravidelně oběti, že věří tomu, co říkají, oceňují otevřenost a sílu, jak vše zvládají, zejména o násilí mluvit. Podporují kroky, které oběť dělá, včetně komunikace se službou.

Oběti bývají často emočně nestabilní, mohou být emočně ploché, nebo naopak plačtivé, rozrušené až hysterické. Pracovníci toto chování akceptují, potvrzují projevované emoce, normalizují je a reflektují. Zejména v případě projevu emocí mají o oběť aktivní zájem, podporují jí, a to verbálně i neverbálně. Pracovníci dávají řešení problému zcela do rukou klienta, respektují klientovo právo na sebeurčení, pracovníci pouze nabízejí možnosti, akceptují však jakékoliv rozhodnutí ohrožené osoby, jinak hrozí okamžitá ztráta důvěry klienta.

6 Kazuistiky seniorů, obětí domácího násilí

Tato kapitola popíše dvě kazuistiky klientek Intervenčního centra pro osoby ohrožené domácím násilím. Kazuistiky propojí teoretické poznatky o domácím násilí a jejich praktické využití při sociální práci s ohroženým seniorem. Kazuistiky ukážou specifické projevy seniorů a také dopady domácího násilí na oběť. Tato kapitola poskytne praktický pohled na možnou spolupráci ohroženého seniora se sociálním pracovníkem Intervenčního centra.

Osobní údaje v kazuistikách jsou anonymizovány.

6.1 Kazuistika paní Evy

6.1.1 Popis případu

Paní Eva (70 let) byla poprvé kontaktována Intervenčním centrem na základě úředního záznamu o vykázání, které Intervenčnímu centru zasílá Policie ČR. Povinností Intervenčního centra je kontaktovat ohroženou osobu do 48 hodin po vykázání a nabídnout jí své služby. Sociální pracovnice telefonicky kontaktovala paní Evu ještě ten den, kdy došlo k vykázání násilného syna ze společného obydlí. V úředním záznamu o vykázání byl policisty popsán incident, na jehož základě byla násilná osoba z obydlí vykázána. Incident se odehrál v obývacím pokoji, kde paní Eva sledovala TV, kdy k ní přistoupil její syn, který byl pod vlivem alkoholu, vulgárně jí nadával a vyhrožoval jí smrtí, tomuto jednání předcházely dohady o majetek, kterého se syn dožadoval. Poté syn paní Evu napadl fyzicky, kdy s ní lomcoval a škrtil jí a poté zdemoloval vybavení obývacího pokoje, kdy ohrožená osoba vyběhla z domu na ulici a přivolala policii, která poté násilného syna z obydlí vykázala.

6.1.2 Spolupráce s Intervenčním centrem

Paní Eva při prvním telefonickém kontaktu sdělila, že služby Intervenčního centra využít nepotřebuje, odkazovala se na svou rodinu, kterou má v nedalekém městě, sdělovala, že v nich má oporu a cítí se v bezpečí. S paní Evou byla probírána možnost podání předběžného opatření, kterým lze vykázání prodloužit o třicet dnů. Paní Eva sdělila, že deset dnů vykázání bude dostačujících. Matka věřila, že se syn ze zásahu

policie poučí a změní se. Paní Eva sdělila, že stačí, že se musela obrátit na policii, nerada by syna nahlásila k soudu.

Poté se paní Eva rozpovídala o situaci doma. Seniorka sdělila, že bydlí v domě, který je ve společném jmění paní Evy a jejího manžela, se kterým již deset let nežije. Syn se k matce nastěhoval po rozchodu s partnerkou, neměl kam jít, proto jej vzala na přechodnou dobu k sobě. Syn u matky pobývá déle než rok. Paní Eva sdělila, že má o svého syna strach, zdůrazňovala, že syn je nemocný, že by se měl léčit, jednou navštívil psychiatra, který synovi předepsal medikaci, kterou syn však neužívá. Dále ohrožená osoba sdělila, že syn pije alkohol, což vyvolává jeho agresi. Syn v době vykazání pobývá v bytě, který je jeho otce, otec tento byt nevyužívá. Paní Eva dále vyjádřila rozpaky nad zásahem Policie ČR, sdělila, že je nyní ostuda po celé vesnici. Paní Eva si další spolupráci s Intervenčním centrem chtěla nechat projít hlavou, chtěla se o dalších krocích poradit s rodinou. Toto rozhodnutí pracovnice respektovala, ujistila paní Evu, že v případě potřeby se na ni může obrátit.

Paní Eva volala do Intervenčního centra druhý den, sdělila, že si rozmyslela podání návrhu na předběžné opatření. Dcera matce doporučila, aby tento návrh podala. Paní Eva sdělila, že chce, aby se syn postavil na vlastní nohy, chce synovi pomoci. Paní Eva si nepřála, aby se syn vrátil do jejího domu, chtěla mu zde zrušit trvalé bydliště. Klientka pracovníci sdělovala, že je ráda, že je syn v pořádku, do svého domu jej nicméně už nepustí. Během incidentu, který předcházela vykazání, měla velký strach o svůj život, nejednalo se o první incident, dle slov paní Evy to však tak hrozné nikdy předtím nebylo. Pracovnice si tedy s paní Evou domluvila termín osobní konzultace, na kterém bude sepsán návrh na předběžné opatření, na schůzku paní Evu doprovodí její dcera, která je pro ni velkou oporou.

Na osobní konzultaci paní Eva sdělila, že neshody mezi synem a ní, ale i celou její rodinou trvají delší dobu. Situace se zhoršila, když se se synem rozešla jeho partnerka a syn se nastěhoval zpět k matce. Během společného soužití se syn vůbec nepodílel na chodu domácnosti, matce finančně nepřispíval, naopak z ní mámil peníze. Když matka odmítla synovi peníze dát, tak jí je kradl z peněženky. Stupňovalo se také psychické násilí, kdy syn byl často na matku slovně agresivní, poté jí začal vyhrožovat, vyhrožoval také sebevraždou, kdy se paní Eva bála, že ji opravdu spáchá. Syn tvrdil, že už nemá proč žít, partnerka jej opustila, rodina na něj kašle. Syn ve zlostných

záchvatech demoloval vybavení domu, několikrát došlo i k fyzickému napadení, kdy syn matku škrtil, cloumal s ní, házel po ní nádobí. Ohrožená osoba sdělila, že je přesvědčená, že syn má duševní onemocnění, syn trpí depresemi, medikaci však neužívá. Matka vyjádřila o syna strach, při konzultaci sdělila, že doufá, že se syn začne léčit. Sociální pracovnice sepsala s klientkou návrh na předběžné opatření. Paní Evě i její dceři byly podány informace ohledně předběžného opatření i dalších možných kroků, což paní Evu uklidnilo, sdělila, že je ráda, že se nyní v situaci lépe orientuje a ví, jaké kroky může podnikat.

Dalším krokem po podání předběžného opatření, který klientka chtěla učinit za pomoci Intervenčního centra, bylo zrušení trvalého bydliště syna v domě paní Evy a jejího manžela. Paní Eva se o možnosti zrušení informovala na obecním úřadu, kde jí pracovnice sdělila, že ke zrušení trvalého bydliště může dojít pouze soudně. Pracovnice Intervenčního centra si tuto informaci ověřovala u pracovnice obecního úřadu, která na žádost o zrušení trvalého bydliště nechtěla přistoupit, proto klientka musela podat žalobu o vyklizení, se kterou však musel souhlasit i její manžel, jakožto spolumajitel domu, se kterým paní Eva neměla dobrý vztah, nakonec se manžel k žalobě připojil.

Dále klientka za pomoci Intervenčního centra podala návrh na prodloužení předběžného opatření. Syn předběžné opatření porušoval, klientka se necítila v bezpečí, také se čekalo na zrušení trvalého bydliště syna, které projednával soud. Návrh na prodloužení předběžného opatření byl soudem schválen, soud nenařídil soudní jednání s ohledem na věk seniorky, za což byla velmi vděčná, měla ze soudu přes veškerou podporu velký strach.

Syn se i přes trvajícím předběžným opatřením několikrát domáhal styku s matkou, prosil, aby jej vzala zpátky. Po nějaké době se syn stáhl a přestal matku atakovat a přemlouvat. Jelikož se však syn psychiatricky neléčil, ani nevyhledal pomoc se zvládnutím své agrese, začal atakovat svou bývalou přítelkyni. Syn si tedy našel jiný „terč“, jelikož svou agresi musel někde ventilovat. Přítelkyně vyhledala pomoc Intervenčního centra a bylo zjištěno, že ve vztahu syna paní Evy a jeho přítelkyně docházelo dlouhodobě k domácímu násilí, proto ho jeho partnerka opustila. S partnerkou byl za pomoci Intervenčního centra řešen následný stalking, kterého se syn paní Evy dopouštěl vůči své bývalé partnerce.

6.1.3 Komentář ke kazuistice

Při prvním telefonickém kontaktu s paní Evou po vykázání jejího syna, pracovnice seniorce nabídla srozumitelně služby Intervenčního centra. Po vykázání je ze strany Intervenčního centra kladen důraz na podání předběžného opatření, kterým se doba vykázání prodlužuje. Prodloužení zajistí dostatek času k řešení domácího násilí. Pracovnice během hovoru paní Evě poskytla krizovou intervenci, podporovala její projevy emocí, dále ocenila paní Evu za přivolání policie, normalizovala její pocity, společně hovořili o zajištění bezpečí. V případě porušování vykázání byla ohrožená osoba podpořena ve volání policie. Pracovnice mapovala zdroje klientky, podpořila její kontakt s rodinou, která pro paní Evu představovala zdroj síly. Jelikož seniorka sdělila, že o nabízené služby nemá zájem, pracovnice nabídla bezpečný prostor pro sdílení emocí a vyrovnání se s nastalou zátěžovou situací. Pracovnice však paní Evu do spolupráce nenutila, respektovala její rozhodnutí o nevyužití služeb. Pracovnice paní Evu při ukončení hovoru ujistila, že se na Intervenční centrum může kdykoli obrátit. Paní Eva během telefonického hovoru nebyla připravená na další kroky, které jí sociální pracovnice nabídla. Seniorka pociťovala výčitky za to, že zavolala Policii, také ji trápily názory sousedů, pociťovala stud za nastalou situaci. Matka věřila, že se syn poučí a násilného jednání se již nedopustí. Paní Eva projevovала znaky přetrvávající silné citové vazby k násilnému synovi, vinu za jeho násilné chování si zdůvodňovala nemocí syna. Paní Eva bagatelizovala závažnost situace.

Paní Eva se po rozhovoru s její rodinou rozhodla pro podání návrhu na předběžné opatření a kontaktovala pracovníci Intervenčního centra. Pro paní Evu bylo důležité, že je syn v bezpečí a má kde bydlet. Paní Eva vyjadřovala starost o syna, zajištění vlastního bezpečí pro ni nebylo v tuto chvíli stěžejní. Klientka však měla náhled nad situací, byla si vědoma, že pokud synovi nenastaví pevnou hranici, nic se nezmění. Klientka se ve svém rozhodnutí pro další kroky odkazovala na svou rodinu, vliv rodiny na paní Evu byl v tomto případě značný. Pracovnice klientku podpořila v jejím rozhodnutí, byly s ní probírány hranice, které bylo nutné nastavit, aby syn převzal odpovědnost za svůj život. Paní Eva sdělila, že si je vědoma, že se od ní musí syn odpoutat a kroky je připravena učinit, i když je to pro ni velmi těžké. Pracovnice paní Evě nabídla možnost osobní schůzky přímo v jejím domě, což paní Eva odmítla, sdělila, že ji dcera odveze a doprovodí na schůzku přímo v Intervenčním centru.

Při osobní konzultaci byla paní Eva velmi rozrušená, několikrát se rozplakala, bylo pro ni těžké se svěřit, vyjádřila strach o sebe, ale hlavně o syna. Klientka trpěla pocity viny za nastalou situaci. Pracovnice poskytla paní Evě krizovou intervenci, poskytla klientce dostatek času pro vyjádření emocí, tyto emoce normalizovala, zaměřila se na sejmutí viny s důrazem na fakt, že za násilí je vždy odpovědný pachatel. Po zklidnění bylo seniorce poskytnuto odborné sociálně právní poradenství ohledně předběžného opatření a postupu zrušení trvalého bydliště. Během konzultace byla pro paní Evu velkou oporou přítomná dcera. Pracovnice zdůraznila důležitost podpory klientky ze strany rodiny.

Jelikož syn zákaz styku s matkou porušoval, několikrát se na ni dobýval a slovně ji atakoval, tak se klientka rozhodla a podala návrh na prodloužení předběžného opatření. V průběhu trvání prodloužení předběžného opatření, které trvalo dalších 6 měsíců, začala paní Eva projevovat silné pocity viny a lítosti nad jejím synem. Byla si vědoma, že přes trvajících předběžných opatření nemůže syna pustit do domu, i když na ni syn několikrát naléhal, ať předběžné opatření stáhne, ať ho vezme zpět do domu. Paní Eva začala o krocích, které podnikla, pochybovat. Syn se matce omlouval, sliboval, že se změnil. O Vánocích se syn dožadoval vstupu do domu pod záminkou, že nechce být o svátcích sám a má hlad. Matka syna do domu nepustila, připravila mu však večeři, kterou mu zabalila a nechala mu ji u dveří, aby si ji odnesl. Dále se klientka svěřila, že synovi prala oblečení. Syn nechával tašku s oblečením před domem, paní Eva oblečení vyprala a poté tašku synovi nechala za brankou. Paní Eva si uvědomovala, že není pevná ve svých hranicích k synovi, na druhou stranu sdělovala, že je to stále její syn, který potřebuje pomoc. Klientka začala pochybovat o svých rozhodnutích, několikrát sdělila, že lituje kroků, které podnikla. V tuto chvíli byla stěžejní podpora ze strany rodiny, kteří paní Evu procesem provázeli a podpora ze strany sociální pracovnice. Pracovnice klientku motivovala, oceňovala, podporovala a normalizovala její pocity, což jí dodávalo sílu v podniknutých krocích setrvat. Klientka ze svého rozhodnutí nakonec neustoupila, syna domů nevzala. Velkou výhodou bylo to, že syn mohl zůstat v bytě otce. Pokud by syn zůstal na ulici, matka by jej vzala zpět. Paní Eva si přála, aby syn své násilné sklony a duševní onemocnění začal řešit. Pracovnice s klientkou otevřela téma podání trestního oznámení, ve kterém by mohl soud nařídit léčbu syna, tento krok paní Eva razantně odmítla, což pracovnice respektovala. Ohrožená osoba poté začala navštěvovat terapeutická sezení, kde celou situaci zpracovávala.

Pracovnice během intervencí mapovala domácí násilí a míru nebezpečí, syn se na své matce dopouštěl psychického, ekonomického i fyzického násilí. Rizikové faktory v tomto případě představovaly duševní onemocnění, se kterým se syn neléčil a konzumace alkoholu, která jeho agresi umocňovala. Klientka projevovala silné ambivalentní pocity vůči synovi v průběhu řešení domácího násilí. Paní Eva projevovala pocity viny za synovo jednání, lítost, stud a přetrvávající silnou citovou vazbu k násilnému synovi, což mělo výrazný dopad na její psychickou stabilitu. Byla nutná vysoká míra podpory ze strany rodiny i odborníků.

6.2 Kazuistika paní Aleny

6.2.1 Popis případu

Paní Alena (75 let) se telefonicky obrátila na Intervenční centrum poté, co zahlédla letáček s kontaktem u svého praktického lékaře. Paní Alena sdělila, že má problémy se svým synem. Paní Alena se za ty léta na nikoho neobrátila, když však viděla letáček u doktora, rozhodla se zavolat. Seniorka se svěřila, že je již na pokraji svých sil. Syn celý život bydlí u matky, za svůj život vystřídal asi 20 zaměstnání, nikde nevydržel déle než pár měsíců. Syn celé dny prospí, každý večer konzumuje alkohol. Situace byla pro paní Alenu únosná do té doby, co žil její manžel, ten uměl dle slov paní Aleny syna zkrotit. Manžel zemřel před pěti lety, od té doby se situace zhoršuje. Ohrožená osoba má zdravotní problémy, má problémy s rovnováhou, v chůzi jí dopomáhají berle nebo chodítka. Matka se snažila synovi pomoci, vyhledala psychiatra, ten jí řekl, že se syn musí chtít léčit sám. Když paní Alena navrhla synovi, aby šel k lékaři, syn se velmi rozčílil, matku verbálně atakoval, seniorka měla strach, že jí ublíží. Následující den po incidentech se syn matce vždy omluvil, slíbil, že si najde práci a odstěhuje se. Matka synovi hledala zaměstnání, syn jí několikrát slíbil, že se půjde na práci zeptat. Syn po paní Aleně neustále požaduje peníze, především na alkohol, seniorka pobírá pouze starobní důchod, syn vůbec nepřispívá na chod domácnosti. Když matka synovi nedá peníze na alkohol, je na ni hrubý, sprostě jí nadává a vyhrožuje, že ji uhodí, že ji zabije, strká do ní, kdy má seniorka problém udržet rovnováhu. Syn je zadlužen, půjčil si peníze i na jméno matky, která tuto půjčku splatila. Bála se, že by přišla o byt. Ohrožená osoba bydlí v bytě, který je v jejím vlastnictví, syn zde trvalé bydliště nemá, paní Alena jej synovi zrušila. Paní Alena již dvakrát volala policii, syn byl opilý,

vulgární a seniorka měla strach, že ji napadne. Policie syna odvedla, druhý den matka syna do bytu opět pustila, syn se jí omluvil a slíbil, že se změní. Paní Alena lituje, že synovi uvěřila, že se změní, situace se naopak zhoršuje.

6.2.2 Spolupráce s Intervenčním centrem

Pracovnice Intervenčního centra nabídla paní Aleně osobní konzultaci, seniorka bydlí nedaleko Intervenčního centra, sdělila, že se může osobně dostavit. Při osobní konzultaci byla paní Alena v krizi, plakala, sdělila, že je na pokraji svých sil. Pro seniorku bylo velmi těžké se se situací ohledně syna svěřit. Ohrožená osoba vyjmenovala kroky, které již podnikla, nic však nezabralo. Pracovnice se v rámci krizové intervence nejprve zaměřila na zpracování emocí, kterých byla klientka plná. Pracovnice ocenila klientku za kroky, které již podnikla a zaměřily se na hledání dalších možností řešení. S paní Alenou byla otevřena možnost vykázaní syna, jeho vystěhování z bytu. Na vykázaní syna z obydlí či jeho vystěhování reagovala klientka spíše odmítavě, syn nemá kam jít, matka se bála, že by se z něj stal bezdomovec. S paní Alenou pracovnice otevřela téma nastavení hranic vůči synovi. Matka dala synovi již spoustu šancí, sdělila, že asi bude muset syna z bytu vyhodit. Pracovnice klientku motivovala, zároveň vyjádřila pochopení pro klientčiny obavy, jelikož vyhodit syna z bytu pro ni představovalo velmi těžký krok. Pro paní Alenu bylo důležité zajištění náhradního bydlení pro syna, proto bylo klientce poskytnuto poradenství o možnostech bydlení pro syna (azylový dům pro muže, ubytovna). Paní Aleně byla nabídnuta spolupráce s policií, která může asistovat při vystěhování syna v případě vyhrocení, doporučena výměna zámků, aby se syn nemohl do bytu vrátit. Zpočátku klientka vyslovila souhlas s kroky, které povedou k vystěhování syna z bytu. V závěru konzultace však paní Alena sdělila, že si kroky nechá projít hlavou. Toto rozhodnutí pracovnice respektovala, netlačila klientku do kroků, na které nebyla připravená. Pracovnice upozornila na rizika soužití s násilným synem. Pracovnice s paní Alenou sestavila individuální bezpečnostní plán, byla podpořena ve volání policie v případě vyhrocení. Klientka má dobré vztahy se sousedkou, která o situaci se synem ví. Paní Alena si se sousedkou domluví signál, v případě nebezpečí seniorka odejde z bytu k sousedce, u které počká na příjezd policie. Klientce bylo zdůrazněno, aby neustále nosila mobil u sebe, pro případ nutnosti volat pomoc. V závěru konzultace paní Alena sdělila, že se ozve sama, až bude potřebovat. Pracovnice klientku ujistila, že se na ní

může kdykoli obrátit. Seniorka byla ujistěna, že spolupráce není podmíněna kroky, které povedou k vyhození syna ze společného obydlí.

Paní Alena volala do Intervenčního centra za 5 měsíců od poslední osobní schůzky. Seniorka se omlouvala, že se neozvala, nemohla syna vyhodit, protože se blížily Vánoce, byla zima. Paní Alena pracovníci informovala, že měla zdravotní problémy, které musela řešit. Pracovnice klientku ujistila, že se nemusí omlouvat. Pracovnice byla připravena poskytnout klientce provázení, pomoc a podpořit ji v krocích, které chce klientka podniknout. To, co paní Alena potřebuje a chce činit, je jen na ní. Paní Alena se rozplakala, sdělila pracovníci, že se situace doma nelepší. Matka dala synovi šanci do konce měsíce, aby si našel byt a práci, což se však nestalo. Klientka sdělila, že je připravená syna z bytu vyhodit. Paní Alena sdělila, že zajde koupit nové zámky, poprosí souseda, jestli by je vyměnil, až nebude syn doma. Poté paní Alena opět zavolá pracovníci a domluví se na kontaktování policie, pro případ, že by se při stěhování situace vyhrotila.

Paní Alena se po tomto telefonátu již na Intervenční centrum neobrátila.

6.2.3 Komentář ke kazuistice

Ohrožená osoba byla při prvním telefonickém kontaktu velmi rozrušená, plačtivá, v krizi. Pracovnice poskytla klientce telefonickou krizovou intervenci, reflektovala to, co paní Alena do telefonu sdělila, podpořila ji v projevu emocí, tyto emoce normalizovala. Po překonání akutní krize se paní Alena zklidnila a začala se svěřovat s důvody, proč se obrací na Intervenční centrum.

Paní Alena během spolupráce projevovала výčitky svědomí a cítila vinu za chování jejího syna. Klientka se potýkala s negativními dopady na její psychiku, vlivem zažívaného domácího násilí. Matka pociťovala vlastní selhání ve výchově syna, cítila se bezmocně. Pracovnice Intervenčního centra s klientkou pracovala na sejmutí viny za synovo chování. Seniorka vykazovala známky ambivalentního vztahu k synovi. Na jedné straně by si přála, aby se syn osamostatnil, na druhou stranu bylo vyhození syna z bytu pro paní Alenu nepředstavitelným krokem, nechtěla syna opustit. Matka vyjadřovala obavy o syna, nechtěla, aby se z něj stal bezdomovec, sdělovala, že to nemůže dopustit. Na tomto případě se výrazně projevuje patologická závislost mezi

osobou ohroženou a násilnou. Paní Alena přebírala odpovědnost za syna, bylo pro ni obtížné přenechat odpovědnost za synův život na něm, protože se paní Alena o syna starala celý život. Pracovnice s klientkou pracovala na odejmutí odpovědnosti za život jejího dospělého syna, velká část konzultace byla věnována otázce hranic k synovi. Na této kazuistice si lze také povšimnout cykličnost domácího násilí, kdy se nejprve stupňovalo napětí mezi synem a matkou. Syn se dopouštěl ekonomického násilí na své matce, parazitoval na ní. Když paní Alena odmítla synovi dát peníze na alkohol, zpravidla došlo k eskalaci násilí v podobě psychického nátlaku, vyhrožování či fyzického napadání. Poté se syn začal omlouvat, slíbil matce, že si bude hledat zaměstnání a odstěhuje se. Ohrožená osoba slibům uvěřila, syn ji vždy přesvědčil, aby jej domů opět pustila. Pro klientku představovalo vystěhování syna razantní krok, na který nebyla připravená. Velkou roli v tomto případě také hrála samota a sociální izolace paní Aleny, která nechtěla o syna přijít. Syn byl vlastně jediná blízká osoba, kterou paní Alena po úmrtí svého manžela měla.

Závěr

Diplomová práce se zaměřovala na seniory jako osoby ohrožené domácím násilím. Domácí násilí je rizikový jev, ke kterému v naší společnosti dochází, proto je důležité mu věnovat dostatečnou pozornost. O to naléhavější je fakt, že oběťmi domácího násilí se stávají osoby zvláště zranitelné, do kterých řadíme i seniory. Zranitelnost seniorů značně oslabuje možnost bránit se a domácí násilí řešit. Domácí násilí je sociálně patologický fenomén, který se vyznačuje určitými znaky, mezi které řadíme dlouhodobost, opakovanost, vzrůstající intenzitu a asymetričnost ve vztahu. Typický je průběh domácího násilí v cyklech. Jelikož domácí násilí nastupuje zpravidla plíživě, postupně rozostřuje hranici normality v blízkých vztazích, není proto jednoduché zpočátku odhalit, že jednání násilné osoby vykazuje znaky domácího násilí. Systematickým jednáním násilná osoba zvyšuje závislost ohrožené osoby, pro kterou je tímto značně znesnadněno domácí násilí řešit. S domácím násilím jsou spojeny dopady, které řešení i celkovou spolupráci s ohroženým seniorem ztěžují. Násilnou a ohroženou osobu pojí příbuzenský či partnerský vztah, což umocňuje vzájemnou závislost a také pocity viny či studu oběti za prožívané násilí. Dochází k situacím, kdy ohroženého seniora více než vlastní bezpečí zajímá, co bude s osobou násilnou, případně jestli trest za páchané násilí nebude příliš tvrdý. Systematické přebírání kontroly a moci nad životem ohroženého seniora vede k tomu, že oběť ztrácí sílu domácí násilí řešit. U seniora se může začít projevat naučená bezmoc, nevěří, že by se situace mohla změnit a nevěří, že by změna mohla být v jeho rukou. Postoj seniora k násilné osobě je značně ambivalentní, stejně tak kroky, které podniká v zajištění vlastní bezpečí. S dlouhodobým domácím násilím se pojí důsledky na straně oběti, jako jsou pocity viny, studu, lítosti, samota, úzkost či posunutí normality, což do značné míry ovlivňuje psychiku oběti a její odpovědnost nad vlastním životem. Znalost rizikových faktorů, dopadů a dalších specifik domácího násilí na seniorech je stěžejní pro následnou pomoc a řešení domácího násilí.

Jedním z cílů této diplomové práce bylo popsat a teoreticky vymezit domácí násilí, což poskytla v obecné rovině první kapitola, která popsala definici, formy, cyklus a mýty o domácím násilí. Cílovou skupinou, na kterou je práce zaměřena, jsou senioři. Proto byla zvláštní pozornost zaměřena na teoretické vymezení stáří a seniorů, na změny ve stáří a proměny potřeb seniorů, jelikož tyto znalosti jsou důležité pro

porozumění zranitelnosti starších osob. Senior je osobou, která vzhledem ke svému věku a zdravotnímu stavu mnohdy potřebuje pomoc a podporu při saturaci potřeb a v žití důstojného života. Stáří je závěrečnou etapou, se kterou se pojí zvýšená potřeba bezpečí, potřeba být obklopen svými blízkými a pěstovat dobré rodinné vztahy. V případech domácího násilí dochází k přesnému opaku. Domácí prostředí, které má být synonymem bezpečí a jistoty, představuje pro seniora zdroj strachu, úzkosti a bezmoci.

Po teoretickém základu poznatků o domácím násilí, o stáří a seniorech, bylo možné přistoupit k vymezení specifík domácího násilí páchaného na seniorech. K důležitým poznatkům patří i popis osobnosti a rizikových faktorů na straně osoby násilné. Pozornost byla věnována popisu transgeneračního domácího násilí, jehož oběti jsou často senioři a souvisejícímu přenosu negativních vzorců chování v rodině. Tyto poznatky napomáhají pochopit, proč k některým případům domácího násilí dochází a proč osoba ohrožená v násilném soužití setrvává. Se zažívaným násilím v rodinném prostředí se pojí také dopady na seniora. Důraz na znalost dopadů je stěžejní, jelikož se promítají do následné pomoci. Senior se v důsledku zažívaného domácího násilí může potýkat se změnami v citovém prožívání, má narušené celkové hodnocení situace v rodině, může být sníženo jeho sebehodnocení, pociťuje vinu za projevy agrese násilné osoby. Tyto dopady vedou k rozvoji obranných mechanismů seniora, kvůli kterým senior v násilném soužití zůstává.

Po teoretickém vymezení domácího násilí páchaném na seniorech, se práce zaměřila na možnou pomoc ohroženým seniorům. Tato část práce naplnila cíl shrnout možné formy pomoci a řešení domácího násilí. V České republice poskytuje specializovanou a odbornou pomoc pro osoby ohrožené domácím násilím sociální služba s názvem Intervenční centrum. Intervenční centra působí v rámci všech krajů napříč celou Českou republikou. Pracovníci Intervenčních center mohou vyjet přímo za seniorem a reagují na specifické potřeby svých klientů. Cílem Intervenčních center je psychická stabilizace klientů a zajištění jejich bezpečí v souvislosti se zažívaným násilím v rodině. V případě domácího násilí, které představuje závažný zásah do integrity osoby a pojí se s ním vysoká míra ohrožení zdraví i života seniora, je mnohdy nutné zapojit do řešení také policii a justici. Dále mohou ohroženému seniorovi pomoci

další služby či instituce, které napomáhají v uspokojování potřeb seniora a zajištění jeho bezpečí.

Dalším cílem diplomové práce bylo reflektovat fenomén domácího násilí z etického hlediska. Diplomová práce zhodnotila násilné jednání z pohledu porušení mravních norem. Pozornost byla zaměřena na otázku svědomí násilné osoby. Čtvrtá kapitola popsala etiku v sociální práci, zabývala se Etickým kodexem společnosti sociálních pracovníků České republiky s ohledem na hodnoty, které jsou stěžejní pro sociální pracovníky v průběhu spolupráce s ohroženým seniorem. Zvláštní pozornost byla zaměřena na hodnotu lidské důstojnosti, která je násilným jednáním pošlapávána. Sociální pracovník během intervencí s ohroženým seniorem respektuje klientovu autonomii, motivuje a posiluje klienta v rozhodnutích, které vedou k zajištění jeho bezpečí a řešení zažívaného násilí. Praktický pohled na průběh sociální intervence s ohroženým seniorem poskytla poslední kapitola, která popsala dvě kazuistiky senierek, klientek Intervenčního centra. Na těchto kazuistikách lze pozorovat specifické projevy ohrožených seniorů během intervencí. Dále kazuistiky popsaly dopady domácího násilí na oběť a jejich vliv na řešení nepříznivé životní situace spojené se zažívaným domácím násilím. Případy se zaměřily také na popis poskytnuté pomoci sociálním pracovníkem s ohledem na jeho etický, empatický a respektující přístup ke klientovi.

Diplomová práce poskytla ucelené teoretické vymezení problematiky domácího násilí na seniorech, s ohledem na specifika projevů a dopadů na ohrožené seniory. Důraz byl kladen na propojení teorie s praktickým přístupem odborníků k ohroženým seniorům, kteří se vyznačují jistými specifiky, které je nutné při intervencích zohledňovat. Pozornost byla věnována také etickému hledisku v souvislosti s domácím násilím a jeho následným řešením.

Seznam použitých zdrojů:

- ANZENBACHER, A. *Úvod do filosofie*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-804-X
- BEDNÁŘOVÁ, Z. *Domácí násilí: zkušenosti z poskytování sociální a terapeutické pomoci ohroženým osobám*. Praha: Acorus, c2009. ISBN 978-80-254-5422-0
- BLECHA, I. *Filosofický slovník*. 2. opr. a rozš. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998. ISBN 80-7182-064-4
- BURIÁNEK J.; KOVAŘÍK J.; ZIMMELOVÁ P.; a kol., *Domácí násilí - násilí na mužích a seniorech*. Praha: Triton, 2006. ISBN 80-7254-914-6
- BUSKOTTE, A.; VANÍČKOVÁ HORNÍKOVÁ, L. *Z pekla ven: žena v domácím násilí*. Brno: Computer Press, 2008. ISBN 978-80-251-1786-6
- ČÍRTKOVÁ, L. *Moderní psychologie pro právníky: [domácí násilí, stalking, predikce násilí]*. Praha: Grada, 2008. Psyché. ISBN 978-80-247-2207-8
- FISCHER, O.; MILFAIT, R. *Etika pro sociální práci*. 2. vyd. [Praha]: Jabok, c2010. ISBN 978-80-904137-8-8
- HARNE, L.; RADFORD, J. *Tackling domestic violence – Theories, policies and practice*. Berkshire. Open University Press. 2008. ISBN 13 987 0335 21249 2
- HAŠKOVCOVÁ, H. *České ošetrovatelství 10: praktická příručka pro sestry. Manuálek sociální gerontologie*. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 2002. Praktické příručky pro sestry. ISBN 80-7013-363-5
- HOLMEROVÁ, I.; JURAŠKOVÁ, B.; ZIKMUNDOVÁ, K. *Vybrané kapitoly z gerontologie*. 3., přeprac. a dopl. vyd. Praha: EV public relations, 2007. ISBN 978-80-254-0179-8
- KALVACH, Z. *Úvod do gerontologie a geriatrie: integrovaný text pro interdisciplinární studium*. Díl 1, Gerontologie obecná a aplikovaná. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-366-0
- KOLEKTIV AUTORŮ. *Mlčení bolí: postřehy z desetileté praxe intervenčních center*. [Ústí nad Labem]: Asociace pracovníků intervenčních center ČR, 2016. ISBN 978-80-270-0459-1
- KOTKOVÁ, M. *Domácí násilí v kontextu rodiny a práce*. Brno: Spondea, 2014. ISBN 978-80-260-7191-4

- KUTNOHORSKÁ, J.; CICHÁ, M.; GOLDMANN, R. *Etika pro zdravotně sociální pracovníky*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3843-7
- MÁTEL, A., et. al. *Etika sociálnej práce*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžběty, 2010. ISBN 978-80-89271-85-6
- MATOUŠEK, O.; KODYMOVÁ, P.; KOLÁČKOVÁ, J. ed. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X
- MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2
- MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-549-0
- MÜHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. ISBN 80-210-3345-2
- MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale--: dilemata práce s klienty v organizacích*. Brno: Marek Zeman, 2004. ISBN 80-903070-1-9
- PAPERSTEINOVÁ, L.; NAVRÁTILOVÁ, J.; BOTEK, L. *Domácí násilí: příručka (nejen) pro pastorační pracovníky*. V Praze: Karmelitánské nakladatelství, 2019. Orientace. ISBN 978-80-7566-149-4
- PICHAUD, C.; THAREAU, I. *Soužití se staršími lidmi: praktické informace pro ty, kdo doma pečují o staré lidi, i pro sociální a zdravotnické pracovníky*. Praha: Portál, 1998. Sociální práce. ISBN 80-7178-184-3
- POLLARD, B. *Eutanazie - ano či ne?*. Praha: Dita, 1996. ISBN 80-85926-07-5
- PŘIBYL, H. *Lidské potřeby ve stáří*. Praha: Maxdorf, 2015. Jessenius. ISBN 978-80-7345-437-1
- RABUŠIC, L. *Česká společnost stárne*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. Rubikon. ISBN 80-210-1155-6
- ROTTER, H. *Důstojnost lidského života: Základní otázky lékařské etiky*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1999. ISBN 80-7021-302-7
- RUPPERT, F. *Symbióza a autonomie: traumata z narušeného systému rodinných vazeb*. Praha: Portál, 2011. Spektrum. ISBN 978-80-262-0004-8
- SAK, P.; KOLESÁROVÁ, K. *Sociologie stáří a seniorů*. Praha: Grada, 2012. Sociologie. ISBN 978-80-247-3850-5

- SPAEMANN, R., *Základní mravní pojmy a postoje*. Praha: Filozofie a současnost (Svoboda). 1995. ISBN 80-205-0484-2
- ŠPATENKOVÁ, N.; SMÉKALOVÁ, L. *Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika*. Praha: Grada, 2015. Pedagogika. ISBN 978-80-247-5446-8
- ŠPATENKOVÁ, N. *Krizová intervence pro praxi*. Praha: Grada, 2004. Psyché. ISBN 80-247-0586-9
- VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-414-4

Legislativní zdroje:

- Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, ve znění platném k 01. 02. 2022
- Zákon č. 45/2013 Sb. o obětech trestných činů, ve znění platném k 01. 02. 2022

Internetové zdroje:

- Bílý kruh bezpečí, z.s. [online]. Praha, schváleno dne 21.4.2009 [cit. 26. 02. 2022]. Dostupné na WWW: <http://www.bkb.cz/>
- Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky, Praha, © 1995-2021, [cit. 20. 01. 2022]. Dostupné na WWW: <http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>
- Společnost sociálních pracovníků ČR, Praha, Poslední aktualizace: 17.03.2021, [cit. 26. 02. 2022]. Dostupné na WWW: http://www.socialnipracovnici.cz/public/upload/image/eticky_kodex_sspr.pdf
- Život 90, z. ú. [online]. Praha, [cit. 26. 02. 2022]. Dostupné na WWW: <http://www.zivot90.cz/>

Bibliografický odkaz

FOREJTŇÍKOVÁ, M. Senioři jako osoby ohrožené domácím násilím. České Budějovice. 2022. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra sociální a charitativní práce. Vedoucí práce H. Machulová.

Klíčová slova: Domácí násilí, senior, domácí násilí na seniorech, násilí v rodině, oběť, násilí

Abstrakt

Práce se zaměřuje na seniory jako osoby ohrožené domácím násilím. Práce teoreticky vymezuje domácí násilí, stáří a seniory, poté se zaměřuje na specifika domácího násilí páchaného na seniorech. Práce vymezuje rizikové faktory, které mohou domácímu násilí předcházet, zaměřuje se také na dopady domácího násilí na seniora. Práce se dále zabývá etickým hlediskem domácího násilí a poskytuje etické hodnocení násilného jednání. Důraz je kladen na možné formy řešení domácího násilí. Práce se zaměřuje na etiku v sociální práci, zabývá se etickým kodexem a hodnotami, které jsou při práci s ohroženými seniory stěžejní. Práce popisuje přístup sociálního pracovníka k ohroženému seniorovi při řešení domácího násilí. Závěr práce popisuje kazuistiky ohrožených seniorek, které přenášejí teoretické poznatky do praxe sociální práce se seniory ohroženými domácím násilím.

ABSTRACT

Seniors as people at risk of domestic violence

Key words: domestic violence, senior, domestic violence against seniors, violence in family, victim, violence

The work focuses on seniors as people at risk of domestic violence. The work theoretically defines domestic violence, old age and seniors, then focuses on the specifics of domestic violence committed against seniors. The thesis defines the risk factors that can prevent domestic violence, it also focuses on the effects of domestic violence on the elderly. The thesis also deals with the ethical aspect of domestic violence and provides an ethical evaluation of violent behavior. Emphasis is placed on possible forms of resolving domestic violence. The thesis focuses on ethics in social work, deals with the code of ethics and values that are crucial in working with vulnerable seniors. The thesis describes the approach of a social worker to an endangered senior in solving domestic violence. The conclusion describes the case studies of vulnerable senior women who transfer theoretical knowledge to the practice of social work with seniors at risk of domestic violence.